

***Дагъустандин
дишегъли 5.2022***

Это мудрая и самоотверженная женщина, и сила ее слова известна не только в Республике Дагестан. В самые трудные дни она всегда была там, где люди нуждались в ее помощи и поддержке.

Владимир ПУТИН

Алай йисуз Дагъустан Республикадин халкъдин шаир Фазу Гьамзатовна Алиевадин 90 йис тамам жезва.

Вичин хуси хатI авай машгъур писатель, гзаф гуьрчег эсерин автор, зурба общественный деятель, дагъларин уьлкведин халис дишегъли, бажарагълу рухвар тербияламишай лап хъсан диде.

Адан тIварцIихъ галаз Россиядин гзаф миллетрин литературадин тарихда тамам са девир алакъада ава. Са шумуд цIуд йисара Фазу Гьамзатовнади дагъустандин литература вилик тухуниз къуллугъна. Ам неинки са чи уьлкведа, гъакI къецепатан уьлквейрани шаир хъиз, публицист хъиз, гражданин ва вичин хайи чилин ватанперес хъиз рикIера ама ва кIани я.

Дагъустандин гуьрчегвал ва такабурвал, адан милли къанажагъ, адетрин девлетлувал ва халкъарин къакъан руьгъ къалурзавай адан ктабар дуьньядин гзаф чIалариз таржума авунва ва чи ватандин культурадин къакъуд тежер пай хъанва.

Фазу Гьамзатовнади хизандин чешмеяр хуьнин карда обществада тухвай просветительский кIвалах, жележгдиз руьгъдинни ватанпересвилин кар гъуьрмет авуниз лайих я. Республика патал хъайи четин девирда Фазу Гьамзатовна Дагъустандин дишегълийрин Союздин кыле акъвазна, гъар са хизандин дерт дидеди, ваха хъиз къабулна ва багърийриз лугъудай гафар жагъурнай.

За фикирзава хъи, къенин шартIара Фазу Алиевадин 90 йис, Расул Гьамзатован 100 йис ва маса серенжемар къейд авунихъ Дагъустан ва вири уьлкве патал зурба метлеб авайбур я.

Къенин секинсуз дуьньядин гьаларин вахтунда Фазу Гьамзатовнадин яратмишунра авай дяведин ва ислягъвилин тема важиблу я. Шаирди кхъей 38 поэмадикай 13 чи халкъдин игитвилиз талукъарнава. Адан вири яратмишунрин къилин фикир ислягъвал вилин нине хъиз хуьн я. Фазу Алиевадиз «ислягъвал» анжах са гаф туш, ам адан уьмуьрдин рекъин стратегия ва тактика я. Ада неинки кхъинар авуна, гъакI халкъарин дуствал мягъкемарунин, жегъил несилдиз ватанпересвилин тербия гунин ва абуруз лап хъсан адетрин ва Россиядин гражданвилин руьгъдин девлет хуьнин карда зурба кIвалах тухвана.

Дагъустан Республикадин Къил Сергей Меликов

Дагъустан Республикадин Къил Сергей Меликова ва РФ-дин Федерациядин Советдин Председатель Валентина Матвиенкоди цуьквер эцигзава

«Экуьн ярар къаршиламиша!...»

Зи фикирдалди, инсандин рикел виридалайни хъсандиз ва виридалайни геждалди аламукъзавайди аял члавуз вичи къатлунай крар я. ИкI, къенин йикъалдини, заз акI я хьи, зун чи гъвечи хуьре, чилел месер экIягна ксанвай бицIи кIвале ахварай аватзава. КIвалиндакIардайни ачух чуьллерни дагълар аквазва.

...Япара бадедин гафарин ван ама. Пакамахъ лап фад, ахвар ширин береда, бадеди чи винелай ярган алуддай: «Къарагъ, экуьнин ярар язава! Квез аквадач гъа! Тади ая, къарагъ, нуькIери манияр лугъузва, чубарукар пуд лагъай сеферда чпин шарагриз тIуьн гваз хтанва! Ван къвезвани, абуру кве-

кай манияр лугъузватIа? Экуьн ярар къаршиламиша!»

Гъвечи аял тирла, заз акI тир хьи, дунья чи вилик квай дагъларилай башламишни жезва, адалай куьтягни жезва. Амма, Ватандин Чехи дяве башламишайла, зун гъавурда акьуна, гьикъван чехиди тиртIа чи Ватан. Гуьгъуьнлай зун Литературный институтдик экечIна. Ада заз неинки Россиядин, гъакI вири дуньядин литературадин, медениятдин, искусстводин алемдиз варар ахъайна. Жуван хиялра за тIавус къушра хьиз, чи жуьрэтлу ватандилай лув гузвай. Феи уьлквейрани жуван шииралди, жуван гафаралди хайи Ватандин тарифарийизвай. Гьикъвангзафуьлквейриз

И кукIушдал мурад аваз
Атана зун.

РикIе гъатна и ярариз

Мани лугъун.

Зи хуравай ал гафарин

Целхемдикай,

ЦIай алахъна куькIуьз хъайи

Жуьгъендикай.

зун фейитIа, гъакъван зи гъвечи ва чIехи Ватандихъ авай кIанивал къвердавай гзаф жезвай.

Гуьрметлу кIелзавайбур, заз рикI михьи, ачух шаирар кIан я. Шаирдин рикIин михъвили, ачухвили хьиз гьич са куьнини инсанрин рикIер вичел чIугвадач. Жуван вири уьмуьрда за, гьилел къунвай михьи рикI хьиз, жуван хиялар, жуван муьгъуьббат, жуван перишанвал кIелзавайбурухъ агакъарна. Куь вилик ква зи шииратдин алем – зи руьгъ, за кечирмишай ва гьиссай уьмуьр. За «Ислягъвал хуьнин комитетда» кIвалахай 27 йис, иллаки Совет уьлкве чкIайдалай гуьгъуьннин йисар - ибур зи руьгъ такъатдай вигъидай, жуван халкъдин пакадин йикъакай фикир чIугвадай йисар тир. Командировкайриз фейила, зун тIвар-ван авай инсанрихъ галаз гуьруьшмиш жезвай, зазни абурун къаншарда жез кIанзавай. Жува кечирмишай йисарин кукIушрикай, тежрибадин деринрикай фикирарийидай чIавуз, къилиз жуьреба-жуьре фикирар къвезва. Абуруз хурадар жезва, къефесдай экъечIиз кIанзавай къушари хьиз, аял чIаван экуьн ярарихъди гьерекатзава.

Жегьилри зи веревирдер кIелдани-кIелдачни, заз чидач. ..Амма кIелнайтIа, заз кIандай, вучиз лагъайтIа, абуру за чи веледриз, чи жегьилриз бахшнавайбур я.

Зи шиирар – им уьмуьрдиз зун килигзавай тегъер я. Абуру халкъдин яшайишдай къачунва. Дагъда, хъуьтIуьн мекъи йифериз дагъвийри чпин пенжеррал куькIуьрнавай чирагъар тадай, хуьруьз дуьшуьшдай акъатай рекъин муьгъман

хъайитIа, ам рекъелай алат тавун патахъай. Яргъай экв акурла, ам а экуьналди кIвализ фидай. Хейлинбур гъа и чирагъдин экуьни хвена. За мукъвал-мукъвали адетдикай фикирдай. Зун вични, рекъин мугъман хъиз, Россиядин агъалийрин рикIерин эквералди гъар са кIвализ физва. Абуру зун лап багъа мугъман хъиз къабулзава. Заз хайи Ватандин гъич са пIипIни акунач, рикIин эквер куькIуьр тавунвай. Абурувай гъар садавай за жувахъ галаз рикIин михъивал, хъсанвал, регъимлувал ва дуствилин целхемар хутахзавай. И гуьруьшар рикIяй рикIериз эцигнавай муькъвер хъиз тир. Абурухъ чи хайи Россиядин гележег патал еке къуват авай. Заз кIандай, зи шиирри куь рикIера экуь чирагъар куькIуьрна, дуствилин къимет чирна, зегъмет кIанарна. Заз кIандай, зи гафари квез четин йикъара куьмекна, хъсанвили гъамиша агъавалдайди куьн инанмишарна.

Играми кIелчияр! За умуд кутазва, ксун тавур йифер, за кечирмишай уьмуьр, зи шиирар квехъ галаз амуькъда ва абуру квез шадвал, пакагъан йикъахъ инанмишвал ва хушбахтлувал гъида.

Тади ква... Экуьн ярар къаршиламишиз агакъна кIанда!..Япара бадедин гафарин ван ама: «Экуьн ярар къаршиламиша! Жуван бахт къаршиламиша!»

Михи рикIелди, Куь ФАЗУ

Фазудикай гаф

Фазу Гъамзатовна Алиева 1932-йисан 5-декабрдиз Хунзах райондин Геничутли хуьре дидедиз хъана.

1937-йисуз адан буба – атлуйрин милли полкунин политрук Али, бедбахтвили гьалара телеф хъайила, Фазудин 5 йисни хъанвачир, адан диде Апидин анъсах 26 йис тир. Шикилрай чаз чулав спелар квай, бармак пеле тунвай, кIалубриз кутугай чухва алай уьтквем офицердин суй аквазва.

– Зи буба - атлуйрин эскадрондин комиссар, – лугъудай Фазу Алиевади, – халис шаир, романтик тир. Адаз са хейлин къисаяр, негъилар чидай. Бязи вахтара ада зун вичихъ галаз булахар михъиз дагъдиз тухудай. Адаз гъар са дагъдин кукIуьдин, гъар са булахдин, гъар са чарчардин тIвар ва абуруз вучиз ихътин тIварар ганватIа, и чкайра ватан хуьн патал гъихътин женгер, агъвалатар кыле фенатIа чидай. Гъатта рекъе гьалтзавай цуькверикайни къванерикай ада гъасятда итижлу махар туькIуьрдай. Бубади ахъайдай махара за жувазни са чка жагъурдай. Мумкин я, зи буба ихътинди туширтIа, закайни къе квез чидай Фазу – шаир, писатель – жедачир.

Фазудин гаф

«... Сифтегъан шиир? Гьелбетда, рикIел алама! Им рикIелай тефидай кар тир, – рикIел хкизва Фазу Алиевади. – А шиир патал зун гъатта кIваляйни катнай... За къвед лагъай классда кIелзавай. Са сеферда Хожамуаллимди чаз душмандин са шумуд самолет яна, вич фашистрин гъиле есирвиле гъатай лётчикдикай ихтилатнай. Хирер хъанвай, гъилер-кIвачер канвай ада душмандин вилик кыл агъуз тавуна, игитвилелди вичин чан ганай. И ихтилатди заз акъван таъсир авунай хъи, гъатта йифиз ахварай за душмандин самолатар ягъиз ва зун есирвиле гъатиз ақунай. ГьикI хъанатIани чидач, ама за шиир туькIуьрнай. ТIварни вичин «Игитдиз салам» тир. Хожсади зи шиир классда кIелна ва зи тариф авуна. Гъа и юкъуз ам школадин цлан газетдани акъудна. Переменадин вахтунда, газетдин тIвар кIелдай амалар ийиз («Лап хъсандиз кIелунай» тIвар алай адал), за зи шиир мад ва мад сеферда кIел хъийизвай. КIвализ зун шаддиз, хкадриз-хкадриз хъфизвай. Амма вад рекъин хивел зун гуьзетиз диде акъвазнавай. Адан чинай зун гъавурда акъуна – зи гьалар пис я. Ада зи гъил къуна ялна, сеперар гуз башламишина:

– Ваз чун виляй вегъез кІанзавани?
Шишрар кхъыз кІанзавани? За вун
ви шишрда гыкъван гафар аватІа,
гыкъван кІусариз пайда! Читухумда
авай дишегъляр, акъвазнавай вир
хъыз, секинбур я, абуруз чтин кІва-
черик квай чилелай гъейри маса затІ
акурди туш, рикІел хуьх!

КІвализ хъфейла, бадедини заз
кичІерар гана. Ада лагъайвал, эгер за
мад са шишркъванни кхъейтІа, зи сив,
язух Анхил Маринан сив хъыз, къуда.
Ихътин жсазикай кичІе хъайи зун,
жуван тетрадарни ктабар кІватІ-
на – школа гадриз зун рази тушир –
дагъдиз катна. Ана, къве чарчардин
патав, Цолбок дагъардин къветІе,
зун зи эхиримжи йикъар акъуддай
фикирдал атана. Хуьре лагъайтІа,
зун квахъна лугъуз, бадедик, дидедик
ва хуьруьнвийрик – виридак къала-
булук акатна. Гыкъван хуьреней
гуьгъуьнлай Хожса, зун катуникай
хабар хъайила.

– Кхъыхъ, Фазу, садакайни кичІе
жемир, – лагъанай ада, – алай де-
вирда, шишрар кхъызва лугъуз, гыч
са касдин сивни цвазвач.

Гъа икІ, Хожса муаллимдин га-
фарилай гуьгъуьниз кхъыз башла-
мишна... Дуьз лагъайтІа, сифте
яз жуван чапнавай шишрар заз
7-классда кІелдайла ақунай. Чидач
а югъ къетІенди тирни, гатфарин,
рагъ авай, я тахъайтІа закъгахътин
гъевеслувал акатнайни, закІ акІ тир
хъи, тІебиатди манияр лугъузва.
Математикадин тарсуна, вирида
ахтармишунин кІвалах кхъидайла,
за шишр кхъена. Зи тетрадда циф-
райрин паталай гъарфар- гафар
акур муаллимди, завай ам вахчуна,
директордин патаварза гвазфена.
Тарсарилай гуьгъуьниз, заз муалли-
мар авай кабинетдиз эверна. Ана са
хейлин муаллимар кІватІ хъанвай,
амма, вучизятІани, заз абурун чинал
мили хъвер алаз аквазвай.

– Фазу, вуна лап халис шишрар
кхъена, – лагъана директорди. – Ви
ихтиярдалди, чна абур «Большевик
гор» газетдиз ракъурда.

Гъа икІ зи сифтегъан шишрар
«Диде» ва «Ислягъвиллин пайдах» га-
зетда чапнай. Газет акъатайла, зи
бахтуниз къадар авачир. Авахтунда
за зун Пушкинан мукъвади хъанач-
тІани, Кахаб-Росодин гъвечІи вах
хъыз гыссзавай...»

КІанивиллин пай ганвайди

Са сеферда за адавай вич хайи хуьруьн тІвар хабар къуна. Ада лагъай-
тІа, заз яваш сесиналди лагъана: «Заз са чуьхвер це». Адан гъавурда
такъуна за жуван суал тикрарна. Чир хъайивал, Аваристанда хва
лап кІевиз азарлу хъайи къванцин устІардихъ галаз алакъалу риваят
ава. Ажалди эверзавай хцин рикІ аладарун патал бубади ам дагълариз
гуьзел тІебиатдал тухвана. Ина себев хъайи хцин мецелай алатай гафар
«Заз чуьхвер це» - авар чІалалди «Гини-чутл» - лугъудайбур хъана. Гада
ажалдин къармахрай акъатна. И чкадал къванцин устІарди кІвалер эцигна,
инсанар атана и чка бегъерлу, аваданлу еридиз элкъуьрна.

* * *

Гиничутли хуьр Акаро дагъдин хурал эКІя хъана, Хунзахдиз килигзава.
Къав къавук, къуьн къуьнуьк кІанвай кІвалер Тобот вацІун винелай куьрс
хъанвайбур хъыз аквада. Фазудин бубадин, Гъамзатов Алидин, кІвалер
хуьруьн юкъвал ала. Ада абур, къавуз ракъ янавай, абурлу дараматар, вичи
эцигайбур тир: пуд патахъ пенжерар галаз вилик балхун кваз. Гъар зулуз
и балхундик, вири дагъвийриз адет хъанвайвал, якІун яцІу дулдурмайрин,
къурурзавай машмашрин, ичерин цІиргъер куьрнаваз жеда.

Дагълара рагъ акІайдалай къулухъ фадмичІи жеда. Фазу бубадин метІел
ацукънава, ам пенжердай аквазвай ацІай вацраз килигзава ва аялриз хас
суалар гузва

- Дах, югъни йиф вучиз жезвайди я?

Гъяркъуь юрфарин, абурар алай Али фикирдик акатна. Ахпа вичин
спелдин хел рушан хуьхъвек хКІуриз, мах теснифиз башламишна:

«Са къакъан дагъдал чІулав, еке са къари ацукънава, ада вичин рекъинай
чІулав сарни лацу сар эвягъзава. Къариди чІулав сар эвягъдайла - йиф
къвезва, вири чан алай къванди ахварал физва, ял язава, лацу сар эвягъдай-
ла - вири уях жезва, гъарма сад са кардал машгъул жезва

Бубадин ванци бицІи руш ахварал ракъурзава, Фазу гъа патав эКІягъ-
навай месерал ярх жезва, анал адан гъвечІи вахар, НуцІалайни Шагъсанат,
ва чІехи стха Наби ксанва. Чими яргъандик экечІай рушан вилерикай
дагъдин синел лацу ва чІулав сарин юкъва ацукънавай еке къари карагзава.

КІвале мад са еке кІвал ава – тавхана, ана чилик нехишар алай зурба
халича эКІягънава. Цлакай бубадин гапурни тІфенг куьрсарнава, са цлав

губрчег къапар авай шкаф гва. Амма аялриз и квализ гъахъдай ихтияр авач, им мугъмандин квалая. Аяларни баде цун квалее жада. Ина пипле еке къул ава, цларив лацарин къуьнцлер гва.

Дидеди хинклар гъазуриз хъайитлани, фу чраз хъайитлани, рушарини тинидин гъвечи квалакрикайтлунутлар акъалда, суфрадихъ аялри чрай тлунутлрин тарифар вирида са сивъй хъиз ийида. Бадеди гуьлуьтар храз хъайитла - патав ацукъна, рушарини гъвечи акъванрал са вуч ятлани храз жада. Набиди бубадихъ галаз къецен крар агудда: мал-къарадиз килигда, куплар атлуда.

Къе Фазу лап фад ахварай аватна. Серничдин ван акъатна: баде кала ацаз физва. Лампа куькгуьрна, диде къулав пакаман хуьрек гъазурунал машгуьл я. Ргъазвай гъерен яклун, серкин ни къвезва. АкI ятла, экуьнин нурар дагъдин куклушдихъ галуькнава, шад пакама атана агакъзава. Пенжердихъ элкъвей Фазудиз къецен лап мичизмаз акуна: адаз цава чарх язавай чубарукар, шуьшедихъ галуькзавай къизилгуьлдин галгамар (абур бубади цайибур я) акунач.

- Къариди гъалар какадарна жеде, - къурху кваз фикирна Фазуди, - белки ам буьркбуь хъанатла, адавай лацу сарни чулав сар къатлуз жезматла? Эке вучиз жезвач?!

Дагълух хуьр - еке са муг я: сада тирш ягъайтла, виридаз хабар жада. Къавалай къавал хабар чклизва: Алидин ругуд йиса авай Фазу квахъна. Алиди шел кклана лугъзва:

- Нянизи вири аялрихъ галаз ксай руш амач. Нивай хабар къуртлани, садани акуна лугъзвач.

Бадеди акъваз тийиз Аллагъдиз ялвар ийизва:

- Я ребби, зи чан къачу, амма зи бала сагъ-саламат ая.

Ингъе са клеретинсанар дагъдиз экъечина. Дагъда къалиндиз чилин циф авай. КIвачикай къван хкатайтла - дагъардиз аватун мумкин я - я рагъ, я жигъир аквазмач.

- Фазу-у! Фазу-у!

Югъ нисини жадаила хъиз циф алатна, амма хуьр яедин пердедик акатнавай. И арада чубанри япунжидик кваз ширин ахварик квай Фазу хуьруьз хкана. Вич лугъумир, руш абуруз хуьруьвай са акъван яргъа тушиз Жанавурдин тлулай жагъанай. Рушан гафарай (буьркбуь къаридикай, лацу ва чулав сун чичлерикай) садан къилни акъатначир.

Секин хъхъана, чпин квалериз чклизвай хуьруьнвийри лугъзвай:

- Алиди руш кстахдиз вердишарнава. Ажайиб хесетрин аял я. Хъчар гъиз ракъурайтла, цуьквер гъаз хкъведа, гилигар кIватлиз ракъурайтла, вири аялар нехир фидай рекъе жада, Фазу чархарал.

**В. Зеленинадин
«КIанивилин пай ганвайди» очеркдай**

Фазудин гаф

Гъам дидедин, гъам бубадин патай зи багърияр савадлу ксар тир. Зи дидедин члехи буба Инквачи Дибир имам Шамилан меслятчи, наиб тир, муькуь члехи буба Гъайдарбег арабдал келнавай алимяз чидай. Гила адан ктабар араб чалай авар чIалаз таржума ийиз, Дагъустанда чапдай акъудиз башиламинава.

Адан хци, зи дидединни Мансур халудин буба Гъайдарбега Къуръанни шариат чир хъунал гьалтайла вичин бубадилаини алудна.

Дидедин хала Хандулай-Гъажси къведра Мекедиз феи зияратчи тир. Ам вири Дагъустандиз чидай.

Зи бадедин диде Алихановрин тухумдикай я. Пачагъдин армиядин генерал Къайитмаз Алиханов, полковник Умалат Алиханов адан стхаяр тир.

Зи бадедин буба – Гиничутлидай тир Пирбудагъ арабдал келнавай алимяз машгъур тир.

* * *

Зи сес галуькайла, ада ракларихъди тади къачузва, заз адан хуьтуьл камарин ван къвезва. Адавай куьлег муьтлуьгъариз жезвач, ада геждедалди куьлег дапларда тваз алахъзава, гъар патлахъ элкъуьрзава. Эхирнирак ахъа жезва, ада, фадлай биришири къунвай, залан хъанвай къве гъил ахъайна, зи къанишардиз тади ийизва. За абур зи гъилера къазва, кап аладарзава, ада заз теменар гузва. Теменарни къвердавай назикбур жезва ва лугъзва :

- Аллагъдиз шукур, заз вун мад ахкуна. Къуй Аллагъди им чи эхиримжси гуьруьш яз тавурай! Ваз чидани, зун чирагъ хъиз я: пилтедини гъис язава, нафтни куьтягъ жезва...

- Вагъ, масан диде, вун инлай къулухъни геждедалди яцामीш жеда. Вун чун патал дидени я, бубани, вун - чи вири я!, - лугъзва за адаз, амма и арада зи риклиз са пис жезва: яраб за иниз тади авун герек текъвер вахтнини жеда жал? Яраб заз и михъи ва буйругъ ийидай тегъердин сесинин ван хкъведач жал, и селигъалувилелди кIватлнавай мес ва захъди яргъи ийизвай и гъилер ахкъвадач жал?

Цѐмуьжуьд лагъай гатфар

Поэмадай ЧІук

* * *

Аваристан, гынлай вун
Жезва башламиш?
Генг Ватандин КІунчІуна
Я вун са пириш.
Гунибдилай башламиш
Жезва, лугъуда.
Акаро дагъ ви эвел
Язва, лугъуда.
КІандачир заз сергъатриз
Пайна чилин шар –
Ам сад я чахъ авайди,
Чи къисмет-къадар.
Адан гъар са инсандал
Ашукъ я зун, шад,
Векил я гъи миллетдин –
Авач тафават.
ЧІалар, чинин рангарни
Туш заз гъич чара.
Инсанвал я хуьдайди
Инсанрин ара.
Гзаф ала кукІушар
И чилин винел.
Амма кукІуш лап къакъан –
Инсан я эвел.
ГъинаватІа сифте къил
Зи халкъдин рекъин?
Гъи девиррай фенватІа
Адан гел – къекъуьн?
Чи Ватандин тарихдин
Ктабда къадим
Ам яраб вуч чин ятІа?
Кхъейди я гъим?
Лугъуда хъи, башламиш
Жезва чи тарих
Надир шагъ вич кукІуварай
Йикъалай инихъ.
Муькуьбуру лугъуда:
Женгинин майдан –
Ахульго я чи эвел,
Шамилан ватан.

Амма чара туш гъич заз
Маса халкъ, тарих.
Мидаим я гъар са эл,
Гъар садан къилих.
Заз вири са гафар я.
Зи халкъ – зи нехиш
Инсаниятдихъ галаз
Хъана башламиш.

Гъинай ва мус атана
И чилел намус?
Ван хъанай ам дагъларай
Атана, лугъуз.
За лугъузва: «Керчек туш!
Инсаниятди
Вичихъ галаз хайид я
Намусни, ягъни»..
Тѐбиатди дагълариз,
Синериз къакъан
Багъишдайвал мягъкемвал,
Лигимвал хъсан,
Багъишдайвал цуьквериз
Атирар гзаф,
Дагъвийризни багъишна
Намусни ягъ саф.
Дагъви жеда атІугъай,
Дагъви жеда туьнт ва перт.
Намусдикай рахайтІа,
Намусдалди я ам мерд.

Дагъларин пак намусдин
Са кІус я ам, мекв я ам –
Жегъил игит Агъмед чи,
Чи тарихдин экв я ам.

Дагъви Абдулмежидов
Неинки са дагъви я –
Шадвилени гъамуна
Ам Ватандин багъри я.

Заз чида: ам чилерал,
Чун вири хъиз, атана,

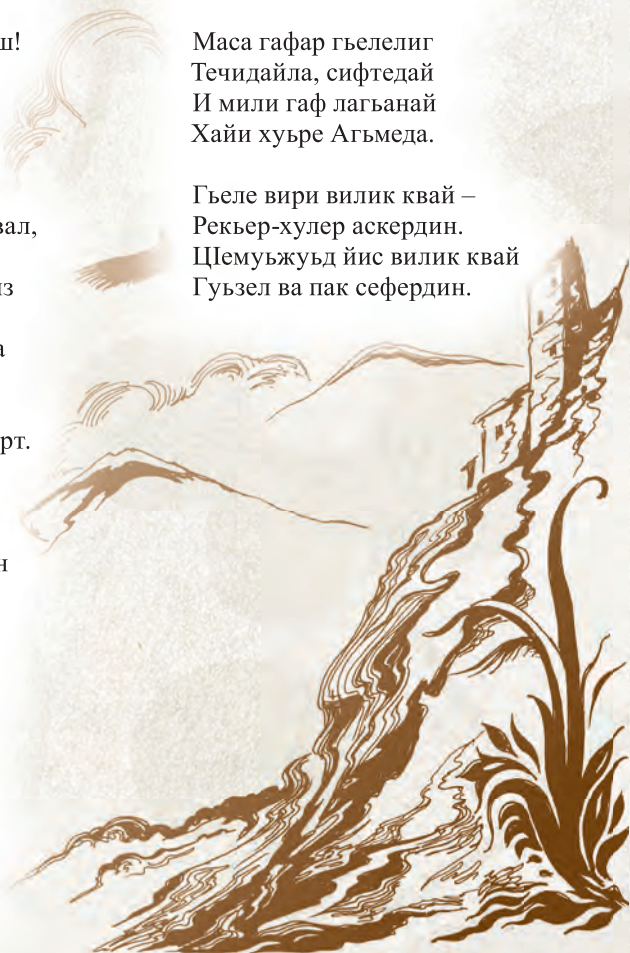
Ватандикай сифте гаф
Авар чІалал лагъана.

Ватан мецел гъиз жеда
ЧІаларал гъар жуьредин.
Ада «Ватан» хълагъна
ЧІалал хъвайи некІедин.

Амма чидач гъи чІалал
ХълагънатІа «диде» гаф,
Гъар инсандин уьмуьрда
Играми гаф, сифте гаф...

Маса гафар гъелелиг
Течидайла, сифтедай
И мили гаф лагъанай
Хайи хуьре Агъмеда.

Гъеле вири вилик квай –
Рекъер-хулер аскердин.
Цѐмуьжуьд йис вилик квай
Гуьзел ва пак сефердин.

КЪЕГЪАЛВАЛ

Са куьнкайни киче тахьун замин я
Агалкьунрин, гъалибвилин гьунардин.
Къегъалвал чаз гена артух лазим я,
Зур гузватIа терс тIурфанри пайгардиз.
Ви куьмекдиз атай чIавуз къегъалвал,
КIусни кьулухъ чIугвадач ви жезбиди.
Манийвилер квахъда, гьиссна усалвал,
Ваз виликди эверда пак буржиди.
Вуна тазвай гел басмишдач живери,
Тухудач ам зулун къати селлери.
Амукъда ви уьмуьр, нурлуз куз жеда,
Гележегдин несилриз экв гуз жеда.

ИГИТДИН РИКI

Игитдин рикI кана-кана хкахъна,
Адан чим я къе зи рикIиз къванвайди.
Гъахъняй тушни рагъ кузвайди алахъна?
Гъахъняй тушни чилни гегъенш хъанвайди?
Мад хведач игит патав инсанрин,
Амма ада хвейи дубня чaгъдаказ
Заз аквазва къужахдаваз алванрин,
Акурвал ам къегъал хциз сагъдаказ.
Хуьзва чна чи чил са пак мескен хьиз –
И чилел ам хана, кьинни авуна.
Вил вегъейла вили цавун сердендиз,
Заз къегъалдин экуь вилер акуна.

РАГАН КЪИЛЕЛ ИЧИН ТАР

Раган къилел, гатаз къайи гарари,
Анжах са ич аламай са тар ала.
Ич, лампа хьиз, экв хьичириз цавариз,
КуькIвена куз ава, сирлу зар алаз.
Гьикъвн регъят туштIани и емишдиз,
Къаю кьунвай тарцикай ам кватзавач.
ХцIу хилел, ранг къачунвай гимишдин,
Ада вичел викIегъ рикIер кIватIзава.
Вуж дуст ятIа къегъалвилин, намусдин,
Адалай и къит ич атIуз алакъда.
ФейитIани вич къилелай гургусдин,
Аватдач ам – пак мураддив агакъда.

ГЪАМУНИН ГИЧИН

Гапурар туш цава цIарцIар гузвайбур,
– Къве жуьт вилер я, акъуна, кузвайбур.
АцIай гичин зи дердерин-гъамарин
КукIварна за, гьалчна къилел рагарин.
ИчIи хъанвай зи руьгдин ван ифена,
А ванцелди зун терсдаказ хуьрена.
Севт къекъвена дагъаррани дагълара,
Пашманвилин са мани хьиз авара...
И хъвер, зи хъвер къагъардилай бетер тир,
Ам зи рикIин къазун хъанвай бижгъер тир.
Яраб чилел са кас къванни алатIа
Зи хуьруьннин гъавурда дуьз акъадай?
Ни куькIурда ханвай гичин гъамарин,
Аялвалда ни ашкъидин кIусарин?

Авар чIалай таржума авурди Арбен Къардаш я

Фазудикай гаф

*Шишар Фазуди гъеле школада амаз кхъиз башила-
мишина. Муаллимди дяведин вахтунда солдатди къа-
лурай игитвиликай ахъагъай ихтилатдин таъсирдик
квaз, 11 йиса авай Фазуди, «Игитдиз салам!» тIвар
алаз сифте шишр кхъена. Ам школадин цлан газетда
акъатнай.*

*1949 –йисуз Фазудин шишар авар чIалал акъат-
завай «Большевик гор» газетда чапна.*

*Школа акъалтIарайдалай гуьгъуьниз Фазу Али-
евади 4 йисуз муаллимал авуна, эхирни ада къилин
образование къачун къетIна. 1954 –йисуз Фазу Алиева
Махачкъалада авай Дагъустандин дишегълийрин
педагогический институтдик экечIна. Амма ина ада
анжах са йисуз кIелна. Вичин шишар конкурсдиз ре-
къе тур Фазудиз Москвадиз атун теклифна. Ина ада
лап хъсандиз са бязи экзаменар вахкана, анжах урус
чIалай къвед атана. Амма рикIе кIелунин къаст авай
руш институтдиз къабулзавай комиссиядин патав
фена. Комиссиядик квай литераторар Дагъустандай
атанвай рушан бажарагъдал мягътел хъана амукъна.
1956 йисуз Фазу Алиева М. Горькийдин тIварунихъ
галай Литературадин институтдик экечIна.*

*Институтди адаз урус халкъдин ва дубнядин ли-
тературадин вири сирер ахъайдай мумкинвилер гана.
Литературадин институт, чирвилерин дерин ва лап
еке зегъметар чIугуни девлетлу хуьвунвай руьгълуви-
лин и къимет авачир хазина шаирдин яратмишунрин
мягъкем бинедиз элкъвена.*

Фазудин гаф

*«...Литературадин институтдиз гъахъдалди, за
лирикадин къезил шишар кхъизвай, абура я дерин
мана, я уьмуьрдин философия авачир. КIелиз башила-
мишайла, за эвелдай шаклувал ийизвай за дуьз рехъ
хкъанатIа, лугъуз. За гзаф кIелиз хъана, гъатта еке
институтдин библиотекадани за кIел тавур ктаб
амачир. Гила заз ктабар захъ галаз санал кIелзавай
юлдашир гъизвай. За уьлкведин виридалайни хъсан
литераторри тухузвай, тIвар-ван авай шаирри чтин
эсерар кIелзавай семинарра иштиракзавай. Гъеле
сад лагъай курсуна писателрин Союздин конкурсда
иштирак авуналди, зун «Зоя Космодемьянскаядиз»
тIвар алай шишрдай къвед лагъай премиядиз лайихлу
хъана. Пуд лагъай курсуна авайла, «Молодая гвардия»
чапханада урус чIалаз таржума авунвай зи сифте
ктаб «Аби рангунин рехъ» чапдай акъатна. Гъа
икI, гъвечIи чIавадай дагълух хуьре за куьжумнавай
камаллувал, сабурлувал, зегъметдал рикI хъун – ибур
вири селхъана зи шишрра гъатна. Зун гъавурда акъуна,
халис шишрар адетдин инсанрикай хъана кIанда, абуру
гъар са инсандин гьиссерик хкуьрна кIанда».*

*1961-йисуз Фазу Алиевади М. Горькийдин тIвару-
нихъ галай Литературадин институт яру дипломдал-
ди акъалтIарна.*

Зи вилерикай хуьруьн кьилихъ галай гегьенш чуьл Талаар карагна. Иферринни пурнийрин ниэри пияла авунвай зунни баде анай физва. Чак Талаардин кьерехдал алай, чина чпиз «кукурузник» тIвар ганвай самолётар ацукъзавай аэродромдал физ тади ква. Бадеди зун Махачкъаладиз рекъе твада, анайни Москвадиз хъфида – зи каникулар куьтягъ хьанва.

– Фазу, ша са тIмил къван ял ягъин, килиг, гьикъван гуьрчег ятIа! Масана ихътин чка аватIа яраб? – бадеди цуькверилай, векъерилай кап алтадзава.

– И гъава, и гуьрчегвал акваз, баде, зунни са-Клани тух жезвач, – лугъузва за.

Чун чIурал ацукъзава. Баде са гьиниз ятIани яргъариз килигзава. Хьалхьамра акланвай, туьх-венвай вилерал накъварин чил акьалтнава:

Аби рангунин кьуш

Зун гатун зегьемвиликай кьутармишзавай виш йисарин тарарин сериндик паркуна ацукънава. Ина яшлу, жегьил инсанар гзаф кIватI хьанва, аялар катиз-калтугиз кьугъвазва. Зун алатна-вай уьмуьрди хиялрик кутунва. РикIел гьар жуьредин агьвалатар хквезва: са куь ятIани шадарзава, са куь ятIани азаб гузва. КIанзни-такIанз гьамишалугъ суал арадал кьвезва: вучиз за а вахтара акI авунач, икI авуна. ГьалатIар ахъай тийидайвал, кар гьикI ийидатIа чир хъайитIа, зун ашкъилу жегьилвиликай магърум хьана амукъдай. Фагъум-фикирна, вири патарихъай алцумна, кьимет гун – им дигмиш яшарин лишан я.

Бейхабардиз лув гана атана, зи кьилел аби рангунин хур авай, са пай цакулрални ихътин ранг алай ажайиб кьуш элкъвез башламишна. «Гьихътин кьуш я!» – акъатна зай. Куьсруьдилай кьарагъна акъвазайла, кьушраз кIусни кичIе хьанач. Са тIмил элкъвен хьувуна, ам зун квай тарцин хилел ацукъна.

– Ам аби рангунин чIагъ я! – инанмишвилелди лагъана патав ял язавай итимди.

– Заз ихътин кьуш сифте яз аквазвайди я, – лагъана за гьейранвилелди.

– Заз ам виликдайни акурди я. Гила ам анжах куь патав атанва. Аквадай гьаларай, адаз куьн вичел ашукъ жедайди ва вичикай шиирар теснифдайди чизвай, – хъверна, сагърай лагъана, итим хъфена.

– Ваь, ваь, – фикирна за жувак, – им гьакIан кьуш туш, им зи бадедин руьгъ я. Дуьньядилай фидайла, ада зун четин декъикъайра текдиз тадач вич малайикдиз, аби рангунин кьушраз дуьнмиш хьана, куьмекдиз кьведа лагъана хиве кьурди тир.

– Исятда за ийидай ихтилатди ви рикI тIарда руш. Амма а ихтилат тавуна завай жедач. Заз чизва ам рикIел хквез, вун садрани-кьведра шехьдач.

Зи бедендиз зуз яна, бадедиз квекай ахъайиз кланзаватIа, заз чир хьанвай.

– Сефил жемир, чан баде, са шумуд варз, шумуд югъ хьиз, акъатда, каникулриз зун мад ви патав хкведа.

– Ваь, Фазу: и гуьруьшмишвал за эхиримжи тирди гьиссзава. Жуван рагъметдиз фенвай диде буба, маса мукъвабур ахварай акваз са шумуд йиф я. Накъ диде атанвай, – Аллагъди вичиз женнет кьисмет авурай!

– Гьил кьуна, акъудна, ада зун нур гузвай пурар алай лацу балкIан акъвазнавай гьаятдиз тухвана. Са гафни лугъун тавуна, дидеди зун гьа балкIандал акьадарна, вични кьулухъ ахцукъна.

– Я баде, – бес вуна рагъметдиз фенвайбур чан аламайбурун кьилив абурухъ лап рикI акъатайла кьвезвайди я лагъаначирни?

– Ихтилат адакай физвач, чан руш. Кьилинди рикIел хуьх. За ваз, Фазу, гьич садазни, гьич са твар къванни писвал ийимир лагъана, веси тазва. За ваз чирайвал, инсанриз анжах хьсанвал ийиз алахъ, виридалайни пис пуд гунагъ тежедайвал ая: угъривал ийимир, чIуру рекъе гьатмир, садалайни шикетар ийимир. Гьа и сурай зун вуна кьачузвай гьар са камуниз килигда. Руьгъ рекъизвайди туш, – ам я хур лацу чубарукдиз, я аби рангунин кьушраз дуьнмиш хьана, хтана ви кьилел элкъвез, малай-икди хьиз, вун хуьз жеда. Вунани зал кьил чIугу,

зи сурал ша, къилихъ акъваз, заз вун аквада.

– Баде, и чилел заз вун къван са касни кІан хъайиди туш. Къакъатмир завай, рекъимир!

– Я чан хтул, ажалдихъай нивай чуьнуьх жез хъайиди я. Чинал накъвар къурай са югъни хъаначиртІани, уьмуьр гуьзел я. И дагълариз, дерейриз килигиз, за фикирзава: им вуч алааматдин гуьзелвал я зи вилик квайди! Ада зи рикІ шадарзава.

Зи къисмет агъурди хъана, инкъилабди завай гъикъван багъри инсанар къакъудна, гъикъванбур душтагъханайра кутІурна! Аллагъдиз шукур, ада заз жуван къве аял – Мансурни Аминат туна. Буба къилел алачиз за чІехи авуна абур къведни. Аллагъди зав Мансур душтагъханадай, дяведай – гъил галачиз амуькнайтІани – ахкъудна, вахкана. Ада зун хцикай магърумнач, – агъзур сеферда шукур хъурай вичиз!

Мотордин ван акъатна – геж жез кичІела, чна къарагъна, рехъ давамарна. РикІ дар хъанвай за вилерал акъалтзавай накъвар са гъалда хуьзвай. Аэродромдал чун гуьзлемишзавай дидединни вахан рикІи рикІ незвай.

– Куьнгина авайбур я? – туьгметна чаз дидеди, – гъамиша хъиз, сирер ахъайзавайни?

Бадедивай къакъатдайла за, къужахламишна, адаз мад ва мад теменар хгана. Самолетдиз акъахна ацукъайла, завай накъвар хуьз хъхъанач. Цавуз хкаж хурдавай чилел алай инсанар гъвечІи жезвай. Эхиримжи сеферда заз баде чуьлда цуькверинни векъерин юкъва аваз ахкуна.

...Зи югъни алуькда, зи руьгъни уьмуьрда жуван виридалайни рикІ алай ранг тир аби рангунин къушраз дуьнмиш жеда. Мукъвал-мукъвал зун чилел аламай инсанрал къил чІугъваз къведа. Гъавиляй за виликамаз абурувай тІалабзава: минет я, инсанар, аби рангунин къушран кефи хамир! Адан вил куь дуствилихъни кІанивилихъ гала! Ам къун патал чилер ямир, ада мани анжах азад чІавуз язавайди я.

Умуд

Инсандин кѣлихда умуд – кѣтѣн, важиблуду лишан я. Умуд квахъай инсан лувар атѣай ничхир, гъул кѣакъудай балугъ я. Эгер инсандин рикѣ умуд амачиз хъайитѣа, ам тама рехъ алатайди хъиз, элкѣвез гъа са чкадал хквез, теспача яз амукъда.

Умудди инсандин ругъ хкажда, адак зегъметдал машгълуду жедай ашкѣи кутада, ам вичин мурад кѣлиз акъудиз чалишмиш жеда. Инсан клани хъун мумкин я, адаз гъурмет-хатур авунни мумкин я, амма эгер ам вичик четин чѣвуд умуд кутаз жедайди туштѣа – адакай халис дуст жедач. Умуд кутаз тежедайдакай дуст тежервал, пакадикай умуд атѣай ватандикайни архайин ватан жедач. Умуд кѣенин югъни пакадин югъ сад ийизвай мугъ я, а муъкъвелей инсанди такабур кваз камар язава. Урусрин зурба шаир Тютчева чна винидихъ эзберзавай царар кхьидай чѣвуд ам вичин играми ватандин гележег гуърчегди, архайинди жедайдахъ инанмиш тир. Ада чаз веси туна: Россиядик умуд кутур, Россия клан хъухъ. Умуд – инсандин ругъдин кѣуват, адан рикѣ, намус, гъакъисагъвал, дурумлувал ахтармишун я.

Умуърда чал четинвилер гзаф ацалтна, амма абуруз дурум гуз чаз умудди куьмекна. Женгера анжах умуд квадар тавурди винел акъалтда, гъалиб жеда. Гъатта мугъгъуббатдани жувахъ инанмишда гъалибвал кѣзанмишда. Америкадин шаир ва дипломат Лоуэлла икѣ лагъанай: «Анжах инанмишдан умуд жанлуди жеда, вични эгер ам инанмишвиликайни туьнт кудай тежрибадикай хранваз хъайитѣа». Гъахълу келимаяр я. Эгер чаз лугъуз кланзаватѣа: «За а касдал ихтибар ийизва!», чун инанмиш хъун лазим я хъи, ам вичик

Акълудивай кѣатѣуз тежер Россия,
Кутугнавач ваз умуми уьлчмеяр.
Ви кѣтѣнвал таквадайди аси я.
Вун виридаз умуд гудай чешме я.

Федор ТЮТЧЕВ

умуд кутаз жедай кас я. Эгер вуна ви кланидал ихтибар ийизватѣа, адани вафалувал хуьда, ваз икрам ийида. Эгер инсанди ватандал ихтибар ийизватѣа, ам хуьн патал чанни кѣурбандийида. Чи тарихдизвил вегъейла, ихътин фикирдал кѣвезва: Ватандин чѣхи дяведа чи халкъдивай гъалибвал кѣзанмишиз алакъунин себеб ам я хъи – халкъди ватандиз ийизвай ихтибар зурба тир, халкъди адан гуьзел гележегдик умуд кутунвай, а ихтибарди, а умудди чи кѣегъалар цѣузни, вацѣузни, кичѣвал тахъана, кѣияматдин женгериз вегъезвай.

Дяведин сифте йикъара Анна Ахматовади вичин са шиирда кхъенай:

*Яр рекъе тваз эвичѣай руш гурариз,
Ви тѣлдикай душман курдай жида хъуй.
Къазва чна кын аялриз, сурариз:
Муьтѣуьгъариз садавайни жедач чун!*

Шаир Р. Рождественскийдини чаз вуч лугъузватѣа килигин:

*Квез,
Амайбуруз,
Чир хъухъ,
И чил душмандиз
Таз
Клан хъаначир чаз.
Невадин кѣерехра
Къабулна чна ажал,
Куьн яшамии
Хъун патал.*

Халкъ уьткъемдиз ажалдин хура акъвазнай, вучиз лагъайтѣа, пакадин йикъак, гележегдик ада кутунвай умуд зурба тир.

Кѣе лагъайтѣа, четин девирда, гзафбуру умуд квадарна, чпин зайифвал, теспачавал кѣалурзава. Им общество патал хаталу лишан я. Са ни ятѣани кефи хана лугъуз, са никай ятѣани умуд атѣана лугъуз, ватандикай умуд атѣун дуьз туш. Ватан ва чи хайи чил, чи Дагъустан – абурукай кефи амукъун гъалатѣ, бушвал я.

Мад са умудди чаз кѣуват гурай – Сад Аллагъдик кутазвай умудди. Аллагъдик умуд квайдахъ вири ава! Михъи иманди чаз михъи умуьр кечирмишиз чирзава, ам чиркинарзавай гъар са кам чаз къадагъа ийизва. Аллагъ Таалади чавай намусдиз михъи, кагълусуз, сабурлу, кѣени, регъимлу хъун истемишзава. Аллагъдихъ элкѣвенвайдан рикѣ нурлу я, ада гъар садаз ишигъ гузва.

Кѣе, играми дишегълияр, заз квез лугъуз кланзава: рикѣ авай умуддин экв туьхуьриз тахъуй, умуд гумайди дурумлу жеда.

«Дувулар галачиз хилер жедач, дувул — вичин чил галачиз»

Баркаллу ктабда дагълариз эвер
Кхъирай аялри шад цийи кылер.
Къуй гъамиша хуърай рикел:
Емишни жедач, тахъайтла хилер,
Хилерни жедач, дувул тахъайла,
Дувулни — хайи чили тахайла.

Жуван чилел ашукъ тир за
гъамиша хайи Дагъус-
тандин алатай, гилан ва
къвезмай девиррикай фикирзава.
Ахвар амачир йифер чи халкъдин
къисметдикай хиялри ацурзава.
Рикел хквезва жув шагъид хъайи
тарихдин агъвалатар, инсанар ва
абурун кылел атай дуъшуъшар. Са
фикирди заз къарай гъизвач: вуч
хийир завай исятда гуз жеда, за ин-
санриз вуч лугъун, вуч меслятин...

И сеферда заз дагъустандин
жегъилрихъ галаз рахаз кланзава,
умудлу я — зи ван къведа...

Жегъил вахтара адетдинбур яз
аквазвайбур йисарилай дерин ва

къакбан тирди чир жезва. Ва гъа и
вахтунда гъавурда гъатзава: чи бу-
байри вучиз мукъаятдиз хуъзвайтла
чпин адетар. Анжах са рахун, вере-
вирд авун патал туш.

Зун килигзава къулухъ. Аквазва
гъвечли хуър Геничутл. Вири хуър
мехъерик кватл хъанва, виридал
милли партал ала. Дишегълийрал
хабало, кылерал шалар ала, гъар
садалай ван ацалтнавай гимишдин.
Итимрал чухваяр ва гужгатар ала,
кылерални баплахар.

Столрал къезил пар ала, къи-
зилдин ранг алай гъажикладин
гъуъруьн хинклар, жавагъирдин
нур къугъвазва къуълундал. Чехи

ленгерра аваз шурадин, якун ва хъчадин афарар тухузва. Столрал гзаф тарелкаяр, тийижир жуьредин хуьрекар алач, абур дагъустандин хуьрекри эвезава.

Гьикъван зи вил хъанва дагълара жезвай мехъерихъ! Ина авай халис шадвал, гафарин устадрин гъуьжетар рикIе къванцел нехишар хъиз амуькзава. Тост лугъудайла, вири кисда, дикъетдивди яб гуда, гъар са гаф къада, вучиз лагъайтIа абур акъуллубур жеда ва жувазни герек яз хуьда.

Дагъларин мехъерик вири къуьлер авуник экечIдач: гьикъван еке майдан ятIани, къуьл ийидайди са жуьт я: итим ва дишегъли. Гьикъван иер я! ЧIехи майдан элкъвена гуьрчег парталар алай мугъманар я, юкъвал туьнт къуьл! Гьикъван гуьрчег ва агъайна я дишегъли; такабурлувал ва жуьрэтлувал – итимда. Дагъви дишегъли садрани теклиф тавунмаз майдандал экъечIдач ва къуьлуьникай сифте хкечIда, итимдиз къилин ишарадалди «сагърай» лагъана.

Дагълара мехъер – им сагъ са серенжем я, вични сад-къве юкъуз куьтягъ тежер. Заз свас гележегдин

цив ацIанвай квар. Гуьзгуьда акъз-вай чирагъдин экуьни рагъ къалурзава, кварце авай ци – аваданвал, берекат, дагъвийри гъавайда лугъзвайди туш: цихъай уьмуьрдин дад къведа.

Жегъилар къилди кIвале амуькъайла, гъуьлуьрушан чин кIевзавай дуьгуьр хкажзава, на лугъуди ада дуьньядин вири сирер ачухзава.

ана. Сусан дустари милли парталар алуькIна, къуьнерихъ цурцун кварари рапI-рапI гуьза. Кварарин гъар са нехишда экъечIзавай ракъинин нуьрар, къалпагъда – гъвечIи нуькI-вер. Кварар ацIурна рушар хуьруьз хкъведайла, къалпагъри акI ванийида хъи, на лугъуди гъвечIи нуькI-верал чан акъалтна ва цавунни чилин симфония тамамарзава, рикIер хайи чилиз, уьмуьрдиз муьгъуьббатдив ацIурзава.

Гагъ-гагъ жегъилри, вахтунихъ галаз са камуна аваз фида лугъуз, важиблуди, дебда авай партал ва чIарар тукIуьрун, азаддиз чеб тухун, садалайни аслу туширвал къалурун я лугъуз фикирда. Гъа им халис культурадай гъисабда. Ваъ, гуьрметлубур, культура лапдерин метлеб авай гаф я. Сифтени сифте жуван дувулриз килигна кIанда, адетриз, асирралди кIватIнавай халкъдин руьгъдин девлетриз. Гьикъван сирлу яз, къил акъат тийидай гуьруьпери хъиз аквадай руш, чи дишегълийрин яргъи перемар ва лацу келегъа алуькIайтIа...

Халис пишкешдай тир чаз, са пай канвай, чи чIехи дидейри хвенвай шикилрин альбом. Анай чаз чи тухумдин дишегълияр – бархатдин ва ипекдин парталар алайбур килигзавай. Къилералтастарар, келегъаяр ва яргъи цIилер галай шалар. Гъа и образри зи стиль тешкилна, гъилин кIвалахдин гимидин безекар зи кIани затIар хъана.

гъуьлуьн кIвализ рекъе тунин адет гзаф кIанда. Вирида рекъе твазва: ипекдин ва бархатдин парталар алай, келегъади кIевирнавай свас. Безетмишнавай дишегълияр: сада цIай квай чирагъ тухузва, муькуьда – гуьзгуь, пуд лагъайда – булахдин

Адаз сифте яз икI муькуьвай адан регъуь хъанвай чин аквазва, яру хъайи хъуькъвер, пехърен лув хътин чулав залан кифер...

Бес свас булахдал акъудун!? Заз гзаф сеферра акурди я ихътин гуьрчег агъвалат, жувани иштиракайди я

Муьгьуьббатгикай шишар

ЗИ РУЬГДИН ХЫТКЪЕРДА

Шумуд йис я алахъна зун
Винелай
Такабурвал, сабур, секин тегьер хуьз.
Ухшар хъанва дарихвал зи риклевай
Дагъдин хурай феи члулав хыткьердиз.
Амма хыткьер - я зиндан туш, мичи сур,
Низ клан ятла, ам аквада гьасятда,
Нин кьве вилиз акваз клан я ялав, нур
Ам пак, гуьзел женнет-багъдиз аватда.
Ана чарчар
Са гьамга хьиз аквазва,
Какахъзавай къайи-къайи булахрик,
Ана ажеб кьушари муг хразва,
Вирт кIватIзава чIижре хьипи мумлахриз.
Ни атлайтIа сирлу рекьин мензилар,
Рагарикай буьркьуь багъна кьан тийиз,
За кьалурда адаз зарлу ивиар,
ЭкIяй хъанвай хыткьер тирвал сан течиз.
Амма тIалди ифирзава раган кьвал -
Зи рикI кузва, кузва такваз бендедиз,
Бугъ хьижезва чарчардин ял авай кьван,
Дуьнмиш жезва залан, ламу цифедиз.
Ахпа цавай кьалин марфар авахъда,
Гьар са кьални гьазур жеда бегьер гуз,
АхцIуда чил уьмуьр гузвай кьуватдай,
Такабурвал, сабур, секин тегьер хуьз.
Чехи жеда мукаравай шарагар,
Гуьзетзавай кьуват гьатун лувара,
Цакулривди гьисс ийида чара гар,
Сирнавдайла кьакьан, гегьенш цавара.
Зи дарихвал,
Руьгьда хыткьер авунвай,
Дуьнмиш жезва вич
Бахтунин гьезелдиз.
Дуьз лагъайтIа, вуна,
Зи дерт акунвай,
Вил вегьена, яр, зи рикIиз гуьзелдиз.

ШУЬШЕ

Чун кьвед санал алатIани, кланиди,
Вучиз, вучиз гьиссзава за
Чаравал?
Залан я аз, на лугъуди, къайи тир
Шуьше ава датIана чи арада.
Хух вуна ам!
И экв жезвай береда
Ам руг хъайи ван галаз
Рагъ атурай.
Зун капашар ачухна ваз хьуьреда -
Ви мерд рикIин хазинайрив ацIурай.
Шуьше ава чи арада,
Такваз чаз,
Акьазвай чи чими нефес,
Суза яз.
Адав чна, гьарма сад са патаваз,
Агудзава кьурай, кьаних пIуззарар.
Чи арада сирлу шуьше ава, яр,
Чаравили, агъ, чи аман атIана.
Жумарт я зун,
Минетзавач гъавая:
Хух а шуьше
КIусни гъайиф татана.

МУЪГЪУББАТДИН САВКЪАТ

Муъгъуббатдин савкъат я ам -
Хажалат,
РикӀин тарвал, стӀал хътин ми хьби цин.
И тарвили вазни чида ширин дад-
Булвилелди ганва ам заз меци ви.
Гана вуна артухни кваз
И тӀал заз.
Суест хъана руъгъ,
Рагъ акунихъ тамарзлу.
Хуьмир зи тӀал лал уьлендин шикил яз,
Къун тавурай рикӀ хъахъади хабарсуз.
Эгер рикӀиз ганайтӀа са сеферда
Са квез ятӀа дуьнмиш жедай мумкинвал -
Элкъеда ам къацу, таза тегъенгдиз,
Тестикъариз гуьзелвили
Эркинвал.
Эгер рикӀе авай тӀалди, къаш хътин,
Гуз хъанайтӀа адаз зарлу
Къезилвал -
Руъгъди сирнав ийидай зи, аршда хъиз,
Хважамжамди хъиз,
Гъейрандай и чил зал.
Лув гуз жедай руъгъди-къушра
Цавара,
Бизар тежез, куьтягъ тежер гъевес гваз,
Гъар жуьре ранг гъар цакулдал, луварал
Тамашдай эл гуьзел къушраз
Нефес къаз.
АватайтӀа дагъдал чулава шаршавар,
Чуьнуьхна рагъ,
Алем вири гъафилриз,
Давамардай къушра азад сирнавар,
Ялгъуз сятда тадачир цав
Сефилдиз.
Агъ, хажалат,
КӀанивили бегъер зи -
РикӀин тарвал,
Лалди хъанвай эбеди.
Зи кӀаниди, бес вун тушни,
Аламат!
Шуьшедив хъиз, нур гуз турди
Гевгъердив?!
Бес вун тушни багъишайди
Лувар заз,
Акур къванбур серсерзавай, ахвар хаз,
Вилин ишигъ,
РикӀин ишигъ къакъудиз?
Муъгъуббатдин савкъат я ам
Хажалат,
Са тӀал я ам, кузвай рикӀин деринда.
Хуьда ам за эбеди яз саламат.
Чухсагъул ваз -
И тӀал гъикъван ширинда!

*Авар чӀалай таржума авурди:
Пакизат Фатуллаева*

Фазудин гаф

- Зун Литинститутдиз кӀелиз фейила, Алини Расул лап гъевечӀизмайди тир. Заз жуьв гужлу, гъар патахъай уях, романтик касдиз гъуьлуьз фин лазим яз аквазвай. Муса Мегъамедович лагъайтӀа, дагъвийрин ацукъунин-къарагъунин къайдайрал кӀевелай амалзавай, зи къатӀунрай, чиливай къакъат тавунвай, адетдин кас тир. Амма гъикӀ ятӀани садра нянихъ зи патав общежитидиз атай Юсуп Хаппалаева, Агъмедхан Абу-Бакара ва Дагъустандин маса писателри, нубатдин сеферда завай разивилин гаф гъат тавур Муса вич поездик вегъез фенва лагъана. Гъелбетда, им зарафат тир, амма абуру Мусадикай заз кутугай гъуьл, зи веледриз буба жедайдахъ инанмишарна. Зунни адаз маса вилерай килигиз эгечӀна, эхирни чун эвленмиш хъана. Гъакъикъатдани, Мусадиз веледриз вичин хайибуруз хъиз чан-рикӀ ийиз хъана, гъавилияй зун адалай уьмуьрлух рази яз амукъна. Экуь дуньядал чи къведанни веледар - Махачни Жамбулат атайла, Мусадиз абур чӀехи гадайрин чешинедалди тербияла-мишиз хъана. Абурай нубат алачир кар акъатайтӀа, Мусадиз тагъкимардай:

«Килиг гъа, за куь женжелвилерикай Алидизни Расулаз ихтилатда»... Вири стхаяр сад-садан гъавурда акъадайбур, сад-садав дуствилелди эгечӀдайбур яз чӀехи хъана. Идак, гъелбетда, Мусадин лап еке пай ква.

Заз зайифди жез кланзава

Рикел хуьх итим: вуч вуна гайитла дишегьлидиз
Гьам элкьвена хкведа вал гьасятда.
Муьгьуббат ухшар я дагьларин эвердиз,
Шадвални пашманвал кьада кьужагда.
Муьгьуббат – дагьларин эвер хьиз –
Кланибурун риклера гьатда хьвер хьиз.
Хьвердиз жавабда хьверди,
Кьаргьишдиз ийида кьаргьиш.

Фазу АЛИЕВА

Эгер худади дишегьли итимдин агьавиле эцигдайтла,
ада ам итимдин кьиликай арадал гьидай, эгер лукI яз
хьанайтла, арадал гьидай кIвачIикай, амма дишегьли
итимдин юлдаш ва адаз барабар тирвилай, ам
пакун тIвалункай арадал гьана.

Аврелий АВГУСТИН

Алагьди заз гзаф затIар гана,
гьавилай за гьар юкьуз лугьзува:
«Алгьамдулилагь». Амма Аллагьдизазганвай
виридалай багьа затI – им эхун, сабурувал я. Зи
гьуьл Мусадид фад-фад тикрардай:
«Ви сабурувилел зун пехил я». Зи
сусари заз хьлагьдай хьи, чпиз зи
гадайри лугьудай: «Квез дидедин
сабур кландай...»

Заз чидач ханатла Дагьустанда
вичикай залай гзаф рахунар хьайи,

кььсаяр тукIуьрай, фитнейрив
русвагьайдишегьли... ВацIаричпин
йигинвал хуьлеривай кьачудайвал,
вири и крар са чешмедай тир ва
халкьдин арада чкIизвай.

Сиве -сара авайди са затI тир – зи
прическа. ЯхцIурницIудийсвилекза
зи кифер хкажна, гилани гьа и тема
виридаз итижлу я.

Са инсандинни хиялдиз ата-
нач ва лагьанач хьи, Фазудиз ви-
ридалай вилик цивилизованный

(вилик фенвай) дуьнья Европа,
Азия акуна, амма ада вичин дагьви
партал дегишнач: хилер галачир
перем алукинач, вичин бадеди
хьиз яргни перемар алукидай, лап
кудай гатузни гуьлугтар (чулкийр)
хтIуннач. Ада дегь девирдин шалар
галчукдай, масабуру дебда авач
лугьуз, абур маса гузвай. Гададин
кьил хьиз кьунач, чIарар рангада
тваз парикмахерскийриз фенач.
Зи прическа «шайрииз» илгьам
хьанай ва адакай шиирар теснифиз
хьана. Заз кагьазра аваз «кьиметлу
теклифар» кьезвай, гьикI зи чIарар
тукIуьрдатла. Амма за и гафар са
кIусни саймишначир. Заз ванер
кьезвай зи кьулухьай лугьузвай
гафарин, амма садни за кваз кьу-
нач. Зи бадеди лугьудай: «Кьванер
бегьер гьидай тарциз яда».

Виридалайни алааматдин кар ам
тир хьи, гьа и инсанри, зи патав
атайла, зун гьихьтин гуьрчегди ятла,
ихьтин прическа пачагьдин папаз
жедайди я, ам заз кьазва, чебни зи
яратмишунрал рикI алайбур я, гзаф
шиирар хуралайни чирнава лугьуз
тарифардай...

Зун (гила закай пачагьдин паб
авунвай кьван) дамах гваз хьуьредай,
ихьтин гафарай абуруз за сагьрай
лугьудай.

Гьа икI за зун гьуьлуьхь галазни
тухудай, ада са кьуьлуь-шуьлуьдин
патахьай гьарайдай. Чи кьалар
кьхьинардай столдин патахьай жедай.

– Зи кьхьинар авай дафтар гьинава?

– Хкуьрайди туш.

– Гьар юкьуз лугьузва, зи столдив
агатмир. Руг михьунни герек туш.
Инал са чарни алайди тир кьхьинар
авунвай. Гьинва ам?

– Чидач, Муса, зун столдин патав-
ни атанач! – жавабдай за хьвералаз ва
тадиз кIвалаяй экьечIдай, майдандал
ял ягьиз фидай.

Дафтар кIвалахал аламаз жедай,
кьхьинар авунвай чарни пенжекIдин
ва я палтудин кьултухдай жагьидай.

Зун кIвализ хтайла, Муса секин
яз ацукьнаваз жедай: – Зун пехил я

ви сабурлувилел, – лугьудай, ухьт аладриз.

Са сеферда, чидач вучиз ятIа, зун къапарай акъатна.

Гъяддин югъ тир, за цикIен ийиз гъазурвал аквазвай. А вахтунда зи гадаяр садни эвленмишнавачир. Чехи хизандиз гзаф гъазурна кIанзавай.

Мусади ксудай кIвале вичин столдихъ кIвалахзавай. Тини ишиниз башламишайла, бирдан ван къевеза:

– Фазу, туьнт чай гъваш машмашрин мурабани галаз.

За гъилерал алай тини миxъна, чай цана. Тини анжах кIватIнай, мад гъарайзава:

– Фазу, са къелечI яргъан гъваш, вучиз ятIани кIвачер рекъизва. Гъилер миxъна, яргъан адан метIерал вегъена, шур авай къаб гъиле къунай, мад ван къевеза:

– Фазу клей гъваш, зи клей къурана.

За чукъни тавуна, зи столдилай къачуна, адан столдал клей эцигна.

ЦикIендин чкал акъална куьтягъ хъанач, мад ван къевеза:

– Фазу, и форточка агала.

ДакIар адан столдин патав гвай, кIанзавайди кIвачел къарагъна агалун тир. За ам агалун паталцIун кIвалляй стул тухвана агална кIанзавай. ЗакIай акатна, зи эхунин эхир хъана. За форточка акI агална хъи, гуьзгугь руг-руг хъана, кIвализ чкIана.

– Ваь! Ваь! Мад эхиз жезмач, зун вуч я ваз... – зун читинин халат, къилихъ лацу яйлух галаз ва кIвачел тапочкаяр алаз кIвалляй катна, Мусани зи гуьгъуьниз. Зун акI катзавай хъи, адавай захъ агакъариз жезвачир. Рекъе гъалтайбурни заз кIамашдиз хъиз килигзавай.

Площаддин юкъвал зун са нин ятIани гъилери акъвазарна. Им Гъамзатов Магъамед, просвещенидин министрдин заместитель тир, ам санихъ галаз ятIани гуьруьшдиз физвай.

– Фазу, вуч хъана? Вун гъиниз я?

– Мад жезмач, кIандач! – ишехъна зун.

И арада чахъ Муса агакъна. Ада салам гана ва и агъвалат ажайиб жуьреда ахъайна:

– Фазу вулкан я, акатай вахтунда хъиткъиниз гъазур тир. Ам закай бейкеф хъанва.

– Фазу, вун камаллу, викIегъ дишегъли я! Ахлад кIвализ, гъана рахух. Аквазвани, вири квез килигзава! –

лагъана Магъамеда ва зун къулухъ элкъурна.

– Заз я акъуллуди, я викIегъди жез кIанзавач, зун зайифди хъурай, заз дишегъли жез кIанзава! – шехъзавай зун.

Эхирни Магъамедалай зун кIвализ рахкуриз алакъна...

Эхъ, им вулкан хъиткъинун тир, къене пата вири кIватI хъанвай...

Вири зал акъвазнава, чIехи, гъвечIи месэлаяр, гъуьл, аялар – вуч хъайитIани, гъасятда «Фазу», «бах».

Заз кIанзавай, зун зайифди яз, завай гъуьлуьн хурудал къил эцигна, жуван дердер, гъамар ачухариз жедайвал. Заз зи рикIе авай залан пар къезилариз кIанзавай, пехилбуру зи иви хъвазвайла. Заз са низ ятIани зи рикIе авай къанбур акуна кIанзавай, са легъзеда хъайитIани. ТахъайтIа, гъамиша зун викIегъди, эхдайди, хъсанди, виридан гъавурда акъадайди, вири секинардайди. Заз зун зайифди хъана кIанзава, са ни ятIани зунни хуьдай!

Фазудикай гаф

Вири и йисара Фазу Алиевадин яратмишунар кьве патал пай жезвай – лирика ва ватан кIан хьунин, адаз вафалу хьунин шират. И кьве темани садарзава са гьисди, виридалайни даим ва виридалайни дерин – кIанивили. Уьмуьрни кьисмет сад-садалай аслу тирди хьиз, Ф.Алиевадин шаирвилини уьмуьрдин терефар сад ва битав я. Абуру сада сад девлетлу ийизва, алава хьийизва, цIийи сенгерар ачухзава ва уьмуьрдин муракаб рекьерай чирвилер деринарзава.

Фазу Алиевадин ктабар «Советский писатель», «Советская Россия», «Воениздаг», «Художественная литература», «Детская литература» ва «Малыш» чапханайра акъатзава. «Огонек», «Крокодил», «Дружба народов», «Известия» журналрихъ галаз приложенияр яз акъатзава. Адан ктабрин умуми тиражар Дагъустандин агъалийринкьадардилай са шумуд сеферда виниз алатзава.

1968- йисуз Фазу Алиевадиз Дагъустандин халкьдин шаир лагъай тIвар гузва, адакай Советрин Союздин дишегълийрикай кьвед лагъай, амма виридалайни жегъил халкьдин шаир жезва. «Накъвадин кесек гару тухудач» романдай Фазу Алиева СССР-дин ВЛКСМ-дин ЦК-дин писателрин Союздин Н. Островскийдин тIварунихъ галай премиядиз лайихлу хьана. Советрин Армиядин 60 йисаз талукъ яз адаз СССР-дин оборонадин министерстводин премия гузва. Советрин Союздин Игит Агъмед Абдулмежидоваз бахшнавай «Цемумъжубьд лагъай гатфар» поэмадай ада СтIал Сулейманан тIварунихъ галай литературадин премия кьачузва.

Фазу Алиева вичин кьелем асул саки вири жанрайра ахтармишнавай устадрин жергедик акатзава. Адан эсерри кьетIен хатIуналди, суьретрин, кьаматрин тагъсилувилелди, дуьньядиз анжах вичиз хас тегьерда килигуналди, хайи чилихъ дериндай рикI куналди кIелзавайбур гьейранарзава.

Чепелукъ

Кузвай шеминив ихтибарлу чепелукъ агатна, цIун мурцав саки галукъзава. Зун адаз килигзава ва фикир ийизва: ингье - мад чепелукьдин луварик цIай акатда ва и экуьнални чимивилел ашукьна акъатай гьашарат тахъай мисал жеда...

И декьикъа зи рикIиз гьикъван мукъва я, кIаниди. Зунни гъа икI ихтибарлудаказ ви цIув агатдай ва кана куьтягъ жедай!

Килигзава зун чепелукьдиз, чепелукъ кузвач, я шемни кана куьтягъ жезвач. Завай, суьгьурда тунвайди хьиз, инлай кьекъечIиз жезвач.

Ни и шикил чIугуртIани - ам зурба художник я: цIун мецив гвай чепелукъ сагъ-саламат я. Я шемни кана куьтягъ жезвач.

Заз чир хьана

Заз якъин чир хьана: кьени инсан - кьурбанд я. Гьикъван гзаф ада инсанриз хьсанвал авуртIа, гьакъван гзаф абуру адан рикI тарда, гьакъван гзаф адан кьисмет перишан я. Кьени инсандин уьмуьрни пис касдин уьмуьрдилай куьруь жеда. Гьикъван пис касди писвилер авуртIа, гьакъван адан уьмуьр яргьи жеда. Идалайни башкъа, ам кьенидал ягъсузвилелди хьуьруьнни ийида.

Инсанриз ам угъраш тирди аквазва, ятIани адан вилик кьил агъузна аквазда. Белки гьар сада икI фикирзаватIа: «И угърашдин кьил кьуникай файда авач, ада вун а чкадал гьида хьи, ви бубани рикIелай алатда».

АкI хьайила, ам са гьал хьуьтуьларайтIа хьсан тушни. Лугъудачни бес «АтIуз тежедай гьилив гьери гуьц!». Гъа икI лугъуз, инсанри намуссуздаз пишкешар гуда, адан рикIелайни абур гьасятда алат хьийида, пишкешар мад ва мад тухун герек кьезва. Гъа са чIавуз кьени касди авур хьсанвилерихъ неинки кьимет жезвач, акси яз, ам вич хаталувиликни акатун мумкин я. И вири крарин гъавурда зун акьуна, амма жув-жуваз гьикI акси экъечIда? Эгер за хьсанвал техийиз хьайитIа, зун, хандакIдик хьиткьинардай затI кутур кIвал хьиз, чкIана фида.

Вир

Зи хуьруьн кьилихъ вир гала. Яргъалай ам еке, цIяй ацIурнавай никель янавай кур хьиз аквада. Мукъув жердавай ам генани екез аквада. Гатуз вир - хуьруьн аялар патал акбалт тийидай шадвал я. Абур кIани кьван и вире чуьхуьнагар ийиз жеда, гьеле садни ада вичин кIаниз чIугуна лагъана ван хьайиди туш. Ина лацу кьугъар, чуран уьрдегар акурди туш, вире кьизил балугъ авач, амма йикъа кьве сеферда, чIураз фидайла ва чIурай хкведайла, и вирив рамагарни суьруьяр агатда.

Йифиз вир виридаз ачух гуьзгуьдиз дуьнмиш жеда. АкI жеда хьи, гуя и вир тахъайтIа, гьетерни квахьда, сугъул хьана, варзни цавалай катда. Ина, вирин чинал, цава тахъана, мензилар куьруь жезва, гьетер сад-садахъ галаз гуьруьшмиш жезва, чеб-чпел эвленмиш жезва. Чазни и вирин патав гьикъван хьсан я: гьил-гьиле кьунвай чун кьвед вирйй аквазвай гьетерин юкьва ава, зурзун квай вацра чаз алхишзава, чи йикъан теквал кьакъудзава.

Агъ зи хуьруьн кьилихъ галай алапатдин вир! Эвера чаз жуван патав, рикIел хтай хьенариз хьиз ваь, гьакъикъатда, гьил-гьиле кьунвай чи шикилар ви цIяй аквадайвал.

Фазу, ви риклел аламани?

Им 1962 – йис тир. Фазу Дагучпед-гиздиз атанай.

...Адетдин кIвалахдин югъ я редакторскийда. Вири чпин чкайрал ала. Производстодин заведишди вичин векъи сесиналди типографиядиз талукъ тапшуругъар гузва. Ингъе, лезги редактор автордихъ галаз рази жезвач. Рахунар къвердавай кIевиз жезва.

Муькуь пипле сада вуч ятIани кIевиз кIелзава. Лап чIижерин куьнуь хъиз хъанва. Вуна са вуч ятIани аваздал лугъузва, гагъ шиирар, гагъни проза. Гагъ вун хъуьрезва, гагъ вилелай нагъв къвезва яру хъуьхъверал. Гаф кватай чкадал лугъун: сад лагъай юкъуз чна ваз хушвилелди яру хъуьхъвер алай руш лагъанай.

Риклел аламани, играми Фазу, гьикI а вахтара учебникриз ва методикадин литературадиз гьикъван лайихлу къимет гузвайтIа?

Учебно -педагогическое издательство Просвещенидин Министерстводик акатзавай, адаз учебно -методический советни авай. А вахтунда УМС -дин руководитель Магъамед Гъамзатович Гъамзатов, министрдин заместитель тир. УМС -дал лак, лезги ва авар чIаларал чапнавай 3 – класс патал ктаб веревирдзавай. Заз лак чIалан ктабдин автор яз теклифнавай. Вун – авар чIалан ктабдин автор тир. За, автор яз, ктабдин туькIуьр хъуникай, ма-надикай лагъана ва адан нукъсан яз дагъустандин яшайишдихъ галаз къан тийидайди къейдна. Учебник урус чIалай таржума авунвайди, ада я акъулдиз, я ватанпересвилин тербиядиз са таъсирни тийидайди лагъанай. Аялриз сифте вичин хуьруькай, ерийрикай чирвилер гана кIанда, ахпа «чIехи Ватандикай» башламишна кIанда. Алимри

УМС учебникра герек тир чкадин материалар авачирди, аялрин дагъустандин литература чапна кIандайдан гъавурда туна.

Фазу, риклел аламани, вун шумуд сеферда гагъ министрдин, гагъ адан заместителдин, гагъни школайрин институтдин директордин патав герек чарар патал фенайтIа? Документар гъаз правительстводиз Дагъустанда аялрин художественный литература чап авун чарасуз тирди физ субутарнай.

Зи играми Фазу! Вун Москвадай лувар акатна хтанай. Гъанлай къулухъ перестройкадалди Дагъустанда аялрин литература ругуд чIалал акъатиз хъанай. Чи «Хайи чIалар» чкадин материалралди девлетлу хъанай. Идахъ галаз сад хъиз ватанпересвилин материалралдини ва аялрин къатIунарни вилик фенай.

Ахпа вун, Фазу мадни хкакъ хъанай! Корректорвилай редакторвиллиз, гуьгъуьнлай аялрин художественный литература чап ийидай редакциядин заведишвиллиз...

...Са чими гатун няниз кIвале телефонди зенг авуна. Трубка хкакъна:

– Курзи Мамаевна, Куьне багъишламиша, Куь куьмек герек я!

– Вун Муса яни? Вуч хъанва? Фазу сагъ яни? Аялар саламат яни???

– Эхъ, эхъ, вири хъсан я. Заз маса хабар ава! Зи Фазу «Дагъустандин дишегъли» журналдиз кIвалахал ракъурзава. ..

**Писатель,
кIвалахдин юлдаш
Курзи Кажлаевдин
риклел хкунрай**

Акьван клевудаказ клан жемир, масанди!

Кланивал жуьреба -жуьре жеда. Хабарсуз атай марф хьтин гурлуди. Цавар рахаз, цайлапанар ягъиз къвазвай ада виридак къалабулук кутада. Ихьтин марфади вичин хурук акатай вири гваз фидай селлерни арадал гъида. Ам дагъларайни хвалар - хвалар хъана авахъда, ада куьчейрални яд акьулдда. Гъарай-эвер турдалай гуьгъуьниз марф хкатда, циферни чкИида,булутрикай ракъинин нурурни хкатда, ахпа вилериз чилни цав сад ийизвай гуьзел хважамжамни аквада.

Муьгъуьббат масадни жеда. Цавал са цифни алачир, рагъ хуьрезвай гуьлуьшан югъ хьтинди. Ихьтин юкъуз куьчедизэкъечлайла, дагъларилай къарагъна, дуьзенриз мугъман жезвай шагъвардини рикле авай вири туькьуьлвилер, дарихвилер квадарна. АкI жеда хьи, на лугъуди, абур хур лацу чубарукри чпин лувараллаз яргъариз тухузва, цуькверин пешерал нур гувзвай цавун чиг хъиз алудзава...

Айшатанни Омаран кланивал гурлуди хъана. Са гуьзел юкъуз вири хуьрел звал акьалтна. Акъваз тийиз къвазвай марф хъиз, инсанрин сиверай сивериз хабарар фена. КIамариз, вацIариз тешпигъ жезвай хъиз, абур садбурун риклериз къванци ягъай хъиз эсерна, муькуьбуруз къаних хъанвай чилиз яд гайи къван регъят хъана. Айшатани Омара чпин гьиссер чуьнуьхзавачир. Мегер абур чуьнуьх жедайни?! Пуд затI яргъалди кIеви ийиз жедачалда:кланивал, дишегъли кIвачел залан хъун ва ахмакъвал. Ашкъи гьикI лагъана чуьнуьхдай: кIелна куьтягъна, хуьруьз агроном яз хтай Омара дидеди лишан кутунвай руш элкьуьрна. И карни ада,«зун адал эвленмиш жедач, диде», лагъана масабуру хъиз авунач. Ам вичиз це лагъанвай рушахъ галаз гуьруьшмиш хъана ва адавай хабар къуна:

ПатIимат, ваз зун хъсандиз чидани?

- Ваъ! - жаваб гана руша.

- АкI хъайила, вун заз гъуьлуьз къвез вучиз гъазур жезва?

- Ви диде-бубади, чи хуьруьнбуру лугъудайвал, чи квалихъ цIийи жигъир кутуна, зи диде-бубадини разивал гана.

- Ваз зун кланзавани?

- Ваъ, гъич фикирни ийизвайди туш! - хуьрена ПатIимат. Ам регъуь рушарикай тушир. Къил такабурдиз къуна, са жуьредин дамахни гваз къвазнавай.

- АкI ятIа, заз гъуьлуьз атуникай къилни къакъудур!

- Ваъ! АкI жедач. Зи дахди ганвай гаф завай чIуриз жедач.Эгер вун халис итим ятIа, лагъ, «ваз зун кланзавач». Эгер за квекай инкар авуртIа, ви намусдик хкIадай кар жезва. Вун, гьикъван лагъайтIани, къилел бармак алай итим я.

- За вун бейкеф авун жедачни?

-Вуна, валлагъ, зак хуьруьн кутазва. Зи гъакъиндай къайгъу чIугвамир, зи риклени нурур куькIвенвачиз туш. Хуьруьн маса гадаярни зи стхаяр туш.

Гъа идалди ихтилат куьтягъна, ада лувар квайда хъиз, чуьлдай тIуз лув гана. Омара регъятдиз нефес къачуна. Гила жуван рикI алай Айшатазни шад хабар гайитIа жеда.

ПатIиматан дидеди яргъал тевгъена Омаран диде-бубади гъайи пишкешарни вахкана. КIвалин варцел абур эцигна, дишегълиди лагъана:

- Умайчу! Чи руша абурук гъич вичин тIубни къгъайди туш, абур чна кве вухкузва. Гила модаярни масадбур я, - ягъанат кваз рахана ам.- Чи кIвалин рехъни рикIелай алудур.

- Аминат, вуч хъанва эхир, чун виртни чIем хъиз какахънавайди тир эхир.

Дишегъли, са жавабни тагана, хъфена. Виридалайни къилинди, гъа и нянихъ ПатIимат, къве гъафте вилик армиядай хтанвай Камилаз це лагъана. Адаз ПатIимат гъеле школада амаз кланзавайди тир. И хабарди, гуьлуьшан юкъуз цавар рахай хъиз, къуькьрумарна. Хуьрел, тIвал хкуьрай куьнуьдал хъиз, чан акьалтна. Нетижада виридаз Омараз Айшат гъизвайдакай, абур Махачкъалада амаз гуьруьшмиш жезвайдакай хабар хъана. Къве варзни алатнач, хуьруьнвийри шаддиз Омаранни Айшатан мехъерик иштиракна. Марф акъвазна, ихтилатарни куьтягъ хъана. ВацIари чпин виликан уламар хкъуна, йикъарни сад-садани гуьгъуьналлаз фена.

Омара саналди тир уьмуьр Айшатаз кIвалахдал фин къадагъа авунилай башламишна. Ида жегъилдин рикI лап тIарна. Юридический факультетни лап хъсандиз куьтягъай адаз аспирантурадик экечIун теклифнай.

«Гъуьл кIвалахдила хтайла, папа ам хушдиз, пIуз заррал хъвер алаз къаршиламишна, адаз дадлу хуьрек гана ва ахпа адан патавни ял анавай гуьзел свас хъиз ацукъна кланда», -лагъана Омара.

Ятлани, Айшата кВалахал финин патахъай гзаф тЛабана, шехъни авуна, амма гъуъл вичин гафунал кЕвиз акъвазна. Ингъе Айшата хвани хана. Ахпа маса месэляяр, къайгъуяр арадал аватна... КВализ хтай Омара хабар къаз хъана: «Вуж атана? На раклар низ ахъайна?» Эгер паб туквендиз фенваз хъайитла, мадни суалар: «Вун ана гъикъван вахт хъана? Вал вуж гьалтна? Вучиз вуна геж авуна?»

Омаран патав дустар атайлани, Айшатаз абурухъ галаз рахадай, хваш-беш ийидай ихтияр авачир. Гъикъван муьтлуьгъвилелди ада вич тухузвайтлани, дустар, мугъманар хъфейдалай гуйгъуьниз гъульуь къал акъуддай.

Айшата гзаф эхна, вучиз лагъайтла Омар фад туклуьн хъийидай. Ада вичин тВарцИхъ ахмакъ, явакъан гафар лугъудай. Ихътин фагъумсузвилерни паб артух кЛанивиляй жезвайди я лугъуз, гъил къачу лугъудай. Са вахт алатдай, мад маса жуьредин буьгътенар, къал-макъалар. Пуд хва хъайилани, Омарак квай алча хесетар хкатнач.

И вири татугайвилерикай Айшата зи патав атайла ахъайна.

АдахъцИккъевдЙиса авай хвани галай. Къеведни гзаф гъелек хъанвайди акъазвай. Вучдатла чин тийизвай Айшата гъилин тупларай чакъракъар акъудзавай.

- За вуч авун лазим я, Фазу Гъамзатовна, мад эхдай къуват амач. Рухварни буба къилел алачиз таз кЛанзавач. ЦИпуд йис зи гъакI фена, я кВалах, я стаж хъанач. Веледарни туьнтбур хъанва. Зи хва Мегъамедани чара хъун теклифзава.

- Ада лап дуьз лугъузва, Айшат. Вучиз на вахъ са затIни авач лугъузва? Мегер ви пуд хва ви девлет тушни? Аквада ваз, къе-пака абур агакъда ва абурукай ваз далуярни жеда. Гъульуьккай рахайтла, ам садавайни сагъариз хъижедайди туш, арадал затI алачир гъайра (ревность)-им усалбурун, руьгъдиз кесибрин азар я ва йисандавай ам писни жезвайди я.

- Ада гъамиша тикрарзава: «Бес, им заз вун пара кЛанивиляй я»...

- Айшат, вуна адаз лагъ: «Зи масанди, и жуьреда къевд лагъай паб кЛан жемир, тахъайтла, амни хъфида». Са гъайифарни чIугвамир, чара хъухъ, алиментрин гъакъиндай арзани кхъихъ, кВалахдални акъваз ва азалумдикай азад хъухъ. Вуна Дюмадин ктабар кЛелайди яни?

- Гъелбетда, бубадин ва гъакI хчин романарни.

- Хва Дюмади икI лагъайди я: «Гъайра – им масад вине хъунин къурхутвал я». Некрасова кхъенай: «Гъайра вагъши гъайван хъиз пехъи я»...

Са шумуд варз алатайла, зун кВалахдилаь хъфизвай. Заз сада эверна. Килигайтла, зи къаншардиз вижевай буй-бухах авай, гуьзел къечIем акъуднавай жегъил дишегъли къевезва. Адан къваларихъ пуд хвани галай.

- Зун чир хъхъанани? – хъуьрена ам.

- Вун чир хъанач, вун ми хъиз дегиш хъанва, амма ви хва Мегъамед зи рикIел хтана.

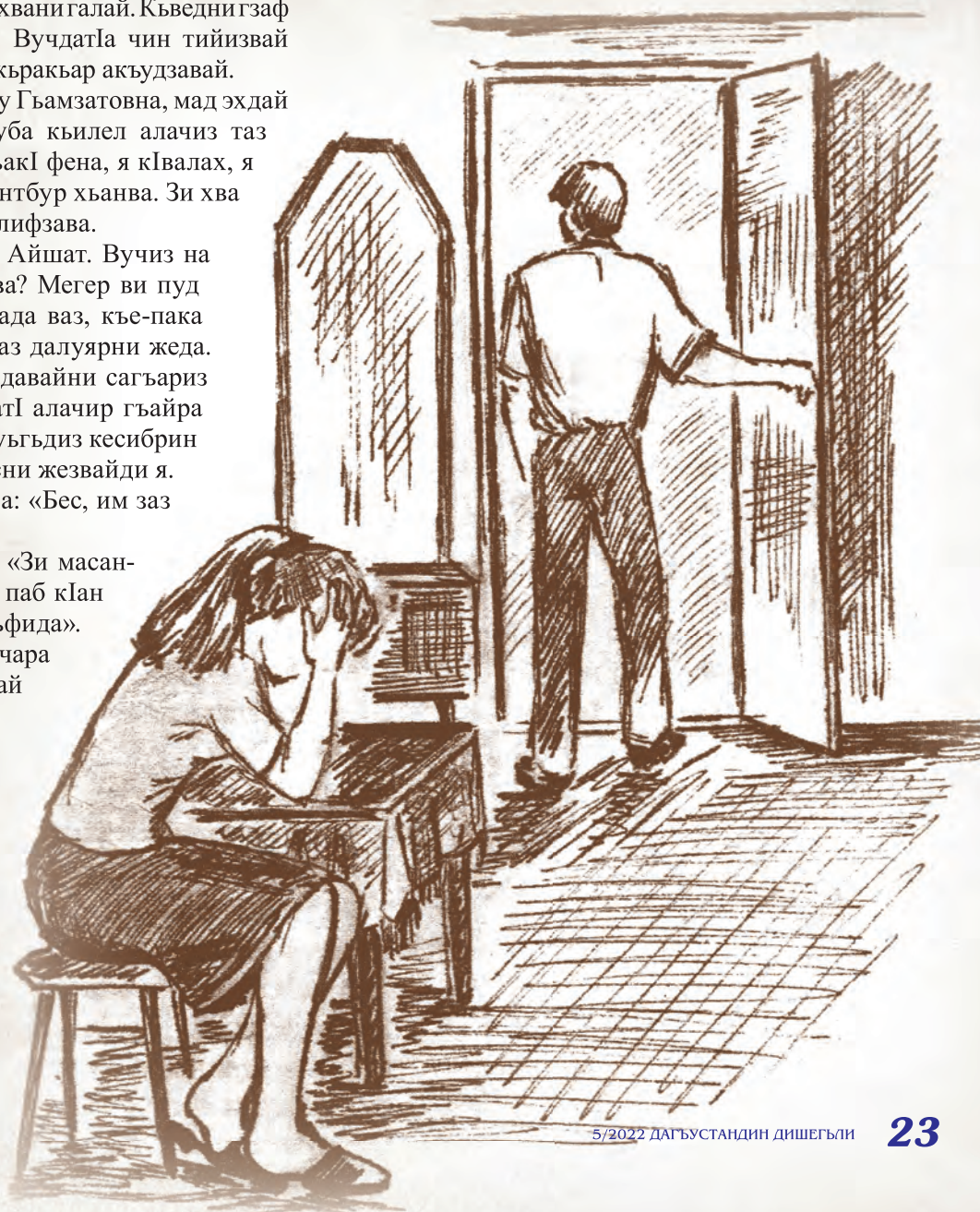
- Зун Омаракай хъфена. Гила кВалахзава за. Куьн сагърай! Ингъе гъевчIибуру чеб аялрин майдандал къугъунриз твах лагъана, чун аниз физва.

- Фазу хала, вахъ галаз санал шикил ядани?- хабар къуна Мегъамеда.

- Гъелбетда, зи масанди!

Чун вири санал акъвазна, шикил яна. Сада-садаз сагърай лагъана, чун къакъатна.

Абурун уьмуьрда зун вуж я?- хабар къазва за завай. – Вуж я зун? Абурун хизан чIурай кас ва я къуд касдин руьгъериз, рикIериз азадвал гайи, абуруз и гуьзел алем ачухай кас?

Фазу садазни ухшар туш!

Зи рикел Фазу зун жегьил муаллим яз, 1940-йи-суз Аранидин юкьван школадиз тарсар гуз хтай ч'авалай алама. 1 – классда к'елзавай ва гьа вахтунда вичин таяр-туьшерин арадай лап тафаватлу жезвай ада шиирарни кхьизвай. Фазу гьатта чи к'валени яшамиш хьана. Чун мукьва-кылияр я. Ахпа зун Махачкьаладиз, Москвадиз акьатайла, чун чаз ахкунач. Цададиз Дагъустандин писателрин Союздин жегьил председатель яз хтайла, зи вилик шииратди экуь авунвай жегьил дишегьли атана. Чна ам к'елиз Литература-дин институтдиз рекье туна. Ина Фазу Алиевади ч'ехи шииратдиз йигин еришралди камар къачуз эгеч'ина. Шаирдин яратмишунри Дагъустандин литературада лайихлу чка къазва.

Фазу гзаф зегьмет ч'угвадай кас я. Дагъустандин халкьдин шаир Юсуп Хаппалаева са сеферда заз ихтилат авуна хьи, бес, экуьнахъ сятдин вад тахьанмаз вич къунши Фазу Алиевадин кхьидай машинкадин ванци ахварай авудзава. Ада лап гзаф шиирар, поэма-яр, прозадин эсерар кхьенва. Адан шииратдин чешме Дагъустан, хайи хуьр, ичилел яшамиш жезвай инсанар я. Дагъвийрин, вичин ватанэглийрин кьенепатан дубнья ачухаруналди, Фазу Алиевади халкьдин лап хьсан ерияр - адан сагьвал, кьегьалвал, камаллувал, артухан гаф-ч'ал рахун тавун, винелай ат'угънаваз аквадат'ани уьмуьрдин кьурулушдал, т'ебиатдал, адетрал рик' хьун кьалурзава. Фазу гьамиша вичин игитрихъ галаз санал ала. Ватандин тема ада ч'ехи месэладин дережадиз акьуднава.

Фазу Алиевадин поэмайрин, шииррин, прозадин игитар, къаматар гьак' т'вар патал ч'угунвай сегьнейрин иштиракчияр ваъ, кьенин йикъай къачунвай чан алай исанар я. Шаир-лирик, шаир-трибун тир ам

гьамиша республикадин общественный уьмуьрдин яц'а ава. Мукьвал-мукьвал заз ван къевезва: «Фазу икьван кхьиз, гьа са вахтунда республикада кыиле тухузвай жуьреба-жуьре серенжемра иштирак ийиз, физ-хквез гьик' агакьзава?»

Зегьметдал адан гьакьван рик' хьуниз за еке кьимет гузва. Фазудилай бегьерлу маса шаирдин т'вар завай къаз жедач. Инанмиш я, гьа ихьтин галатун чир тахьуни, руьгьдин кьуватри, хуш акунри, инсанар вичин бажарагьдалди, гьевеслу яратмишунралди желб ийиз алакьуни Фазу Алиевадиз уьмуьрда кьил дамахлудаказ виниз хкажна кьекьведай, жегьил ашкьидивди зегьмет ч'угвадай мумкинвал гузва. Са сеферда за жуван рахунра Фазу садазни ухшар туш, анжах вичиз ухшар я лагъанай. Дугъриданни, гьа ик' я. Яратмишунра, уьмуьрда адахъ вичин хат' ава. Заз ам кьанни ц'уд йисан идалай вилик «Дагъустандин дишегьли» журналдин кыиле акьвазай ч'авалай чизва. А журнал Дагъустанда лап хьсанбурун жергедик акатнава. Редактор Фазу Алиевади чпин кар чизвай ва адал рик' алай пешекаррин коллектив к'ват'нава. Журналда дишегьлийрин, дагъви рушарин къайгъуй-рикай, дердийрикай, вилик акьвазнавай месэлайрикай рахазва. Яратмишдай инсан патал вичин гьавурда к'елзавайбур, дустар акьун лап важиблу я. Кьени гафуну, дердидикай хабар кьуни яратмишунрик гьевес кутазвайди я. Заз Фазу вафалу дуст яз чиде. Амма виридалайни адан ч'ехи дуст шиират я. Заз ам вичиз хьиз, гьак' шииратдизни вафалу яз амукьна, чан алай кьван гагьда яратмишна к'анзава.

Расул ГЪАМЗАТОВ

«Дагъустандин дишегъли» — зи къисмет

- 1971 лагъай йисуз заз «Дагъустандин дишегъли» журналдин къилин редакторвал авун теклифна. А вахтунда журнал дагъустандин ругуд Чалалди акъатзавай: лезги, авар, лак, табасаран, къумукъ ва дарги.

Зал къведалди журналдин къилин редактор Патимат Муртузалиева тир, гуьгъуьнлай адакай горкомдин секретарь хъанай. Адан чкадал кIвалах теклифайла, зи багърияр – гъуьл, диде, стха – садни рази хъаначир, гъатта къадагъа авунай журналда кIвалахун. Зунни къве рикIин хъанвай, гъавилай рази хъаначир. Гуьгъуьнлай, а вахтунда обкомдин секретарь тир Ш. А. Исмаилова зун рекъив гъун патал дуьз М.-С. И. Умаханован патав тухвана. Ада заз лагъана: «Рази хъухъ, Фазу, чна квез кIвалахдай вири шартIар яратмишда, чавай жедай куьмекар гуда: цийи мебелни, редакцидиз машинни гуда. Квевай чаз кIанзавайди журнал вини дережадиз акъудун я». Жувалай и кар алакьдайдахъ икъван агъазвай касдиз завай ваъ лугъуз хъаначир. Гъикъван зи багърияр и кардиз акси тиртIани, зун журналдиз регъбервал гуз рази хъана...

Зарегъбервал гузвай кIвалахдин юлдашрин арада зун виридалайни жегъилди тир. Идалайни гъейри, ина виликдай чпи къилин редакторвал авунвай къве дишегълиди кIвалахзамай. И карди залай еке тир жавабдарвал истемишзавай. М.-С. И. Умаханова заз и дешегълияр кIвалахлай алудунни теклифнай, вич лугъумир абуру зи кIвалахда манийвилер гуда лугъуз, амма зун садрани регъят рекъер жагъуриз алахъай инсан тушир. Редакцияда хъсан тежрибадин журналистрини писателри кIвалахзавай, абурун ктабар акъатнавай, абур виридаз чизвай. Гъелбетда, эвелдай коллек-

тивди зун мукъятдивди, са акъван хуш авачиз къабулна. Са тIимил вахтунлай заз акуна хъи, редакцидин гъалар лап дегеш хъанвай, вични пис патахъди. Коллектив – са гафунал алай, дуствилелди кIвалахдай, сада-садаз куьмекдай – авачир. Гъарма сад вич вичиз къилди тир, гъатта къилди къачуртIа, вири кар алакьдай, лап хъсан тежрибадин журналистар тиртIани. Кар анал атанвай хъи, кIвалахдин юлдашрин арада чеб-чпихъ галаз рахан тийизвайбурни, гъулгъула твазвайбурни, фитне ийизвай-

бурни хъанвай. Амма и кардихъ чпин къил кутан тийизвай, чпин вахт анжах яратмишунрин рекъе серфзавайбурни авай. ГъикIятIани, кIвалахиз лап четин тир... Амма, винидихъ лагъайвал, за садрани регъят рекъер жагъурайди тушир. Журналда кIвалахай 38 йисан къене гъич са касни кIвалахлай алуднач, гъихътин четинвилер ацалтнатIани.

Къилин редакторвал ийиз башла-мишай са йисалай, Литинститутда кIелай са танишдин куьмекдалди, заз ЦК КПСС -дин Политбюродин член Сулован патав фидай мум-

кинвал хъана. За адаз чи республикада урус халкъни авайди ва чаз урус чӀалалдини журнал акъудун чарасуз тирди лагъана. Чухсагъул адаз, ада зи тереф хвена ва журнал, винидихъ лагъай ругуд чӀалалай гъейри, урус чӀалалдини акъатиз башламишна.

- Заз журнал дишегълияр патал гъар жуьре темайрай итижлу макъалаяр кхъенвай машгъулат хъиз ваь, уьмуьрдагъалтзавай гъар жуьре татугайвилерай экъечӀиз куьмекдай, къвезмай несил хъсан, хийирлу меслятралди тербияла-мишдай журнал хъана кӀанзавай. Журналда гъакӀ иер махар, вафалу муьгъуьббатдин агъвалатар, хуьрекрин рецептар, квелар авунин, мясерар хрунин (а девирда гзафбуруз дишегълийрин журнал гъа ихътинди яз аквазвай) сирер чирун ваь. Заз кӀанзавай журналди инсанриз яшамиш жез чирна, дишегълийрал ацалтзавай четин месэлайрай кьил акъуддай, абур гъялун патар рехъ жагъурдай, дишегълийриз чи журналди къаюмвална.

Куьн агъадач жеди, амма а вахтунда журналдин тираж 130 агъзурдалай виниз тир. Гъатта печатдин министрди заз зенг авуна хабар къунай: «Куьне ана вуч ийизва? Заз куь журнал чапдай чарар бес жезвач». Абур маса вахтар тир, вири республикадин изданийриз обкомрини, парткомри куьмекзавай. Журнал виридаз кӀан тир, вирида кхъинни ийизвай. Гъар са хуьруьн дишегълидиз чи журналдай вичиз итиж авай тема жагъизвай: кӀвал бажармишунин къайдаяр, аялар дуьз тербияла-мишун, муьгъуьббатдин агъвалатар, алай аямдин дишегълийрин уьмуьрдикай ва карьерадикай, виридалайни важиблуди – абурувай журнал хайи чӀалалди кӀелиз жезвай.

Ибур зи уьмуьрдин виридалайни хъсан йисар тир, виридалай бахтлу, бегъерлу, берекатлу йисар. За са мус ятӀани жуван рахунра лагъанай: ««Дагъустандин дишегъли» журнал – им неинки зи зегъметдин биографиядин са пай, ам гъакӀни зи къисмет я. Четин, амма бахтлу къисмет».

Фазудин гаф

ХВА АРМИЯДИЗ РЕКЪЕ ТВАДАЙЛА

КІватІал хъанва къе зи кІвале мукъвабур,
Къе зи кІвале гар къугъвазва такабур.
Гъам эркек, гъам баркаллу зи чІехи хва –
Ингъе игит къецин йикъан тир абур.
Зи чІехи хва...Амай зи пуд хцизни
Аквазва ам хас яз игитвилезни.
Рекъе твазва армиядиз чІехи хва:
Мярекат я къадардилай винизни.
Андид япунжи, жегил тир къуьнерихъ
Акалнава, бубади шадвилелди.
Экуьн вилик, йигъан тийиз вилерихъ, -
Тамашзава хва лап игитвилелди!
ЯтІани, хва, лугъуз кІан я ваз къе гаф,
Дидед патай, армиядиз рекъе тваз:
Япунжини къазва къуьнерихъ гзаф,
Чи бубайрин буйругъ кІан я рикІе тваз:
Япунжиди гуьрчегзавач алайди -
Хкажзава вич викІегъ яз къалайди.
Вакай дагъви ийизвайди халис, хва,
Я япунжи, я бапІах туш тилерин.
КичІ авачир, рикІ хурудай экъис, хва,
Гапурди хъиз, ван ийирвал женгерин.
Зи сифте хва! КІан я лугъуз ваз пара:
Дамах ая вуна сифте къилелай.
Куьгъне гапур, аваз гимиш къапара,
Силли хъанач я нехишрал винеллай.
ВикІегъвилел ая жуван дамахар!
ВикІегъвилел къалур жув вуж ятІа.
Пурфанрихъни мукъва ая кІвалахар,
Душманрихъ женг чІугу, эгер гуж ятІа,
Рекъин тийир, къалур жув, кас тирди,
Тухумдин кар давам ийиз алахъ ви!
Хъсан килиг: ваз тамашун хас тирди,
Мад пуд стха чир хъухъ, гала къвалахъ ви.
Къуй лугъурай, гьалтайла вал чІехи тир:
- Къенлай къулухъ вун хъанва чаз чешне яз! –
Къуй зи гъуьлуь, бубади, къил рехи тир,
Женгер чІугур душманбурухъ, куьгъне яз,
Вун хтайла, къужахламиш авурай,
Хтай чІавуз, аскер хътин аскерди.
Бахтлу тир рехъ! Дамахардайди хъурай,
Саламат хуьз Ватан гъар са сенгердин.
РикІивай кІан тир ви Ватандин, ван алай,
Дуьз тир рекъер кутаз алахъ, фидайвал.
Экуьди хъухъ, миxъи, цІай хъиз, чан алай,
Уьмуьрдилай Ватан кІаназ жадайвал,
Хъсан рехъ хъуй! – ИкІ лугъуз, аскервилез,
Алахънава рекъе тваз кІанз, вун азиз!

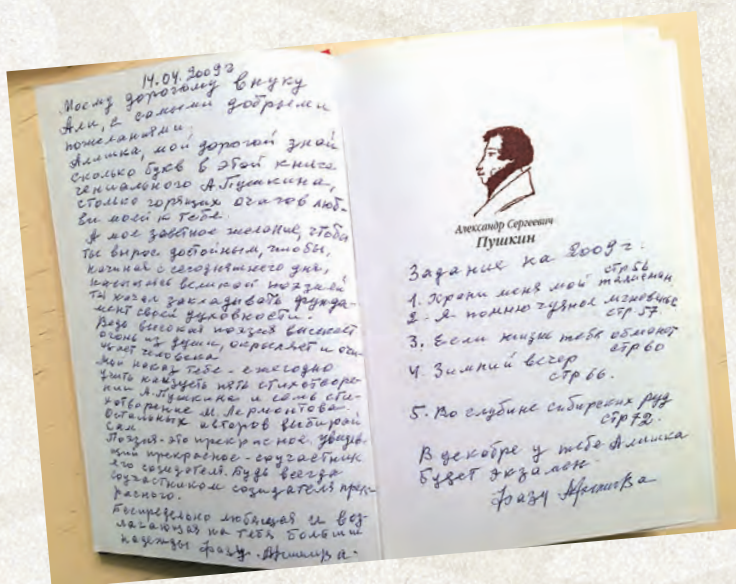
Таржума авурди: Сажидин Саидгъасанов

Фазу-диде —

Ам чун адетдин гъавурда акъазвайвал баде тушир. Чна адаз баде лугъунни ийидачир, чаз ам Фазу-диде (мама) тир. Фазу-диде – им гъамиша гуьрчег, экв чкІизвай сувар тир.

Зи рикІел школада гъвечІи вахтунда авайла зун хайи югъ рикІел алама. Диде-буба масанриз фенвай, и арада школадиз чІехи тортни гваз, Фазу акъатна. Заз гзаф хвеша хъанай. Вичин кІвалах, къайгъуяр, гуьруьшар туна, ада зун шад хъун патал вахт жагъурнай.

ИМ ГЪАМИША СУВАР Я

Чехи хьунивай чи алакъяар генани гегъенш жезвай. Чна дебда авай цийивилер веревирд ийидай, къачудай затлар планламишдай, адаз дебда авай цийи (стильный) затлар хуш тир. Генани адаз безекар кландай, гъабур гуьгъуьнлай азни бегенмиш хъана.

Гьикл ятлани ада заз члехи кулон пишкешнай, за ам заргардив атлуз туна, япагъанар туклуьриз тунай. Фазудиз лап хвеша хъанай ва ада лагъанай: «Вуна Фазу Алиевадин крарилайни зурба кар авуна!» Им адан лап члехи тариф авун тир.

Геж, заз аялар хъайила, ам милаимдиз ва кланивилелди гъабурухъни гелкъведай. Адан риклелай садрани аялар хайи йикъар алатдачир ва вичи абуруз мубаракийидай. Вичивай клваляй экъечл тежедайла, ада хайи югъ къаршиламишзавайдаз вичин патав эвердай ва савкъват гудай. Ихътин крар аялрин риклера гъа-мишалугъ амукъна. Зи аялриз ада хтулар лугъудай, птулар гаф и гуьрчег дишегълидихъ галаз къазвачир. Адан вилера раптрап гудай экв эхиримжи йикъаралди амай. Гъатта вичначагъзавайлани, чун урус литературадикай рахайла, адан вилера нур гъатдай, вичин клани шаиррикай ва писателрикай ихтилат кватайла, ам лап дегиш жедай, уьзуьр, на лугъуди, квахъна ва мад чи вилик члехи урус литература ачухзавай Фазу-диде ква. Чна клелун патал са эсер хкъадай ва гуьгъуьнлай ам веревирд ийидай. Ара-бир зи фикир виридахъ галаз къан тийидайла, Фазуди зи пад къадай. Ихътин литературадин суьгъбетри чаз клелун кланарна ва фагъумвал гужлу авуна. Клелун тимил я, лугъудай Фазуди, гъар са царцел фагъумна кланда.

Птул Алидихъ галаз

Зи хва Али Фазуди амайбурулай чара ийидай. Ам зиринг аял тир. Адан женжелвилер Фазуди кваз къадачир ва гъамиша тикрардай: «Халис интеллигент я!» Ада Пушкинан, Лермонтован, Есенинан ктабар гайила, анра хуралай чирдай чкаяр къейддай

ва экзамендин югъ эцигдай. Экзамендин вахт атайла, вичин клани хтулди вири хъсандиз чирнавайла, адаз гзаф жеда жедай. Гуьгъуьнлай ада Алидиз вичин патай лап чими келимаяр кхъена, Тютчеван шииррин клватгал багъишна. Им багъа пишкеш тир.

Ам амачирла, заз дунья ичли хъайиди хъиз хъана. Гила за адан яратмишунар мад сеферда тупалай хыйизва, жуван суалриз жавабар жагъурзава, адан чимивили заз къуват гузва. За зи члехи диде-бубайрал дамахзава. Лугъуда хъи, муькуь дуньядиз хъфейбур чи далудихъ лувар хъиз я. И лувар гъар са Фазудин клелчидизни хас я, абуруз адан яратмишунрай акьуллу, чпиз герек къведай келимаяр жагъида.

Фазу Гъамзатовнадин 90 йис жезвайла, хейлин серенжемар тухуда. Аялри авар ва урус чларал лап хъсандиз адан шиирар клелда.

Инсан сагъ я, адан яратмишунрал чан аламатила, ам инсанрин риклера аматла...

Хаписат КИЧИЕВА

Рухвайрихъ ва хтул Хаписатахъ галаз

Фазудин гаф

Алика Москвада келзавай, ятлани чаз ам фад -фад аквазвай: гьиниз зун физ хъайитлани, вири рекьер Москвадай тир. Дуъз лагъайтла, хи келзавай институтдикай за са затлани чизвачир. Келунрикай хабар кьурла, вири хъсан я, диде, лугъузвай. Са нянихъ ам зи патав гостиницадиз атана. Адак къалабулукъвай, санал ацукъна секин жезвачир, и тилъай а тилез камар язавай.

– Алик, вахъ вуч хъанва, таклан крар хъанвани?

– Эхиз тахъана хабар къуна за.

– Лагъ, Алик, вун акурла, зи риклъай цлалана нар язава.

– Зун Афгъанистандиз физва!

– На вуч лугъузва, Алик!? – гъарайна за.

– Эхъ, и кар фад къетлनावай за, амма ваз гьикл лугъудатла, чизвачир.

Москвада зи келунар Афгъанистандиз физ гъазурвилнбур тир. Чна фарс ва дари члалар чирзава... Диде, тлалабда, вун и крара къаришмиш жемир, зун гъана хъана кланда!

– За манийвалийидач, – жезмай къван секиндиз лагъана за. – Вун чекист я, куь крара къаришмиш хъунни мумкин туш. Амма вуна зун исятда цлун ялавроиз вегъена. Вун элкъвена квализ хкведалди, зун гъа цла чрада, – эхиз тахъана, шехъна зун.

Ахна заз чир хъана, Алик Пакистандин границадалалай Джелала - баддиз ракъурна. Кагъазра ада чун секинарзавай, вири хъсан я, лугъуз. Садра заз Москвадай зенг авуна, Афгъанистандиз физвай писателрин делегациядик кутун патал разивал къачун патал. Гьелбетда, заз гзаф шад хъана, разивални гана. Амма ана зи хва Али авайди лагъанач. Чи программа гзаф къалинди тир: пакамалай няналди санай масаниз фин, инсанрин вилик рахунар. Виридалайни риклел аламукъдай, чими гуьруьшар чи дагъустанвийрихъ галаз хъанай. Чун къветлера, больницайра, чи ватангълийрин вилик экъечлзавай. Абурни гзаф шад тир. «Куьне Ватандин са клус гъана! Квехъ галаз чна чун чи дидеярихъ галайди хъиз гьиссзава!» – лугъузвай абуру, зун къужахламишиз. Эхирни ина зи хва авайди лагъана.

Генералди зи хцин фамилия, тлвар ва ам авай чка кхъена. Муькуь йикъан пакамахъ Алик зи патав гвай. Са суткада чи гуьруьш давам хъана. Алик вичи къуллугъзавай чкадиз хъфена.

Элкъвена хтайла, заз телевидениедай теклифна, ва чун фейи чкайрикай ихтилат авун тлалабна. Передача лентиниз къачуна, амма са варз алатна, ам эфирдиз акъатнач. Гуьгъунлай заз чир хъайивал, ам Ростовда Къилин военный прокуратурада ахтармишзава. Зи кефи хана, анжах са Аллагъдилай гъейри заз чи аялри чара уьлкведа къалурзавай виклгъевликай, абурун гъунаррикай кхъиз садавайни къадагъа ийиз жедач.

Ислягъвилн лиф

1971 – йисуз Фазу Алиева ислягъвал хуьдай Дагъустандин комитетдин председателвиле хъяна. И рекъе ада 25 йисалай виниз къуллугъна. Идалай гъейри ам Виридуьнядин ислягъвал хуьнин советдин членвилени хъяна.

Ислягъвал хуьдай Советрин комитетдин делегацийрихъ галаз Фазу пуд сеферда США-да, къве сеферда Англияда, Францияда ва Индияда, пуд сеферда Китайда, гьаклани Австралияда, Бельгияда, Бразилияда, Аргентинада, Голландияда, Швейцарияда, Вьетнамда ва Малайзияда гуьруьшра хъана.

Оборонадин министерстводин тлалабуналди ам Германиядиз, Чехословакиядиз, Польшадиз, Венгриядиз, Монголиядиз фена. Ам Советрин Союздин частара ва военный училищейра, шумудни садра аскеррин ва курсантрин вилик рахана.

Къве сеферда Кантемировский, къве сеферда Таманьский дивизийра гуьруьшмиш хъана. Агъзурралди инсанар кIватI хъанвай митинграл Фазу Алиевади вичин Ватандин патай лайихлудаказ векилвал авуна. Адан биографияди Советрин Союзда урус культурадихъ галаз санал милли культураярни вилик физ хъайиди къалурзава.

«Эхъ, зун дуьньядин гъар са пипле хъана, анжах са Африкадиз зун фенач. Зун машгъур ксарихъ галаз гуьруьшмиш хъана. Гъиниз зун фейитIани, абур зал гъейран тир. Абур алапат тир са гъвечIи хуьрай тир дишегълидивай агъзурралди ксар кIватI хъанвай зал вичиз муьтIуьгъариз, абурун суалриз жавабар гуз хъунал, – рикIел хкизва Фазу Гъамзатовнади... Къецепатан уьлквейриз финикай рахайтIа, сифте яз зун 1967-йисуз СССР-дин СП-дин патай Польшада Россиядин медениятдин йикъара иштирак ийиз фенай.

Виридалайни гзаф заз «руьгъдин ем» гайи уьлквезар – Австралия, Бразилия, Аргентина тир. Ина яшамеш жезвай инсанарин фикиркъатIун, абур уьмуьрдиз килигзавай тегъер маса жуьре тиртIани, са вуч ятIани зи рикIиз мукъвалвални авай. Амма виридалайни заз

таъсир авурди Китай тир – адан тикрар техжер медениятди, архитектуради, искусстводи. Китайдин халкъни гзаф зегъметдал рикI алай, низамлу халкъ я. Эгер виш уьлкведикай заз къе фидай уьлкве теклифнайтIа, за Китай хкъадай, цIудакайни – Китай, са уьлкве хкъягъ лагъанайтIани – Китай...»

«А вахтунда за Советрин фондунин къе къизилдин медаль къачуна – ислягъвал хуьдай Советрин комитетдин ва Виридуьньядин ислягъвили советдин. За и шабагърал лап дамахзава. Гъа и вахтунда зи яратмишунарни дуьньядин маса чIалариз таржума ийиз гатIунна», – ихтилатзавай Фазу Алиевади.

Фазу Алиевадихъ садрани шаклувал хъаначир. Къилинди ислягъвал, Ватандин сагъ битаввал хуьн тир. Гъа и кардай политикадин камаллувал авай шаирдиз вичин гзаф миллетрин халкъдин садвили замин аквазва.

Лап къати женгер физвай вахтунда, игътиятлу хуьх лугъудай гзаф бур авайтIани, Фазу Алиевади, ислягъвили лиф хъана, Афгъанистандиз лув гузва. Къе тарихдин са бязи вакъайрин чарасузвал, важибвал шаклувалик кутазава, амма чандилайни гъил къачуна, Ватандин эвер гунир паквилехъ ягъана, чпин халкъдин умуми кардихъ пай кутур инсанрин игитвили метлеб агъзарун бажагъат герек авай кар я. Са частунай муькуь частуниз физ, вилик квай сенгеррал адаIб югъ акъудзава. Вич акъвазариз кIанзавай хатасузвили къуллугъчийриз ада лугъузва: «Зун иниз мугъманханада чуьнуьх жез атанвайди туш. Зун чи рухвайрин патав атанвайди я». Жегъил аскеррин хер хъанвай рикIер Ф.Алиевади дидедин чими гафуналди, вичин викIегъвилелди, дяве мукъварал куьтягъ жадайдагъ умудлу авуналди, садрани къведра къутармишнач.

Фазудикай гаф

Им 1987-йисан декабрдиз, Ленинградда хъайи кар я. «Пулковский» мугъманханадиз нянин геж вахтунда хтай зунни зи паб.мертебада авай кафетерийдиз фена. За къе бокалда авай чехир къачуна ва ам Фазудин сагълугъдай хуьн теклифна. Къуниш столдихъ ацукънавай жегъил итимриз за лагъай гафарин ван хъана. Абурукай сада, чи патав атана, хабар къуна: «Багъишламиша, чун гъалатI хъанач хъи – куьне Фазу Алиевадин тIвар къунайни?» Чна и кар тестикъ авурла, ингъе ада ихътин ихтилат авуна.

И касди Афгъанистанда къуллугъдай чIавуз абурун подразделениедиз Фазу Алиева атана. Офицерар столовойда кIватI хъана: абуроз чпин женгинин юлдашдин дидедиз, вични ватандай атанвай, вични шаирдиз, ябгуз кIанзавай. Зун и арада тапшуругъ тамамарна, галат хъанваз жуван палаткадиз хтанвай. Зун ял ягъиз кIвачин хъанвай, бирдан заз Фазу Алиева, Алидин диде, атанвайди чир хъана. Галатунни рикIелай алатна, чин-гъил чуьхвена, зун тадиз палаткадай экъечIна. Са цIуд камни за къачунач – зун ксузвай чкадал снаряд аватна... ГъакI хъайила, Фазу Алиевади зун ажалдикай хвена...», – лагъана итимди.

Сулейман ХАППАЛАЕВ

Шабазъар

Пак апостол Андрей Первозванныйдин орден (2002) – ватандин литература вилик финин карда члехи пай кутунай.

«Ватандин вилик лайихлувилерай» III – дережадин орден (2015) – ватандин меденият, искусство, СМИ-дин изданияр вилик тухунин карда лайихлувилерай.

«Ватандин вилик лайихлувилерай» IV – дережадин орден (1998)

Халкъарин Дуствилин орден (1983) – советрин литература вилик финин карда лайихлувилерай.

Халкъарин Дуствилин орден (1994) – милли члаларин литература вилик финин карда пай кутунай.

Къве орден «Гъурметдин лишан» (1960, 1971)

Ислягъвал хуьнин Советдин фондуни къизилдин медаль

Ислягъвал хуьнин комитетдин медаль

Виридуьньядин Советдин ислягъвили юбилейдин медаль

Дагъустан АССР-дин Халкъдин шаир (1969)

Литературадин рекъай «Вечный огонь» шииррин ктабдай Гъукуматдин премия (2007)

«Дагъустан Республикадин вилик лайихлувилерай» орден №1 (2009)

«Россиядин Къизилдин цлакул» журналистрин Союздин премия (2004)

Эбеди яз...

Махачкъалада авай Дуствилин скверда Фазу Алиевадин памятник (2017-йисан 11-декабрь)

Фазу Алиевадин эсерар дуйньядин 70-далай виниз члалариз таржума авунва.

Дагъустанда школяр, ктабханаяр ва шеърдин сквер Фазу Алиевадин тIварцлхъ гала.

«Пак апостол Андрей Первозванныйдин ордендин кавалерар» сергъятра аваз Фазу Алиевадин шикил алай марка (2017-йисан 29-август)

Фазудин гаф

1994- йисуз Фазу Алиева Дагъустандин дишегълийрин Союздин председателвиллиз хяна. И кIвалах ам «Дагъустандин дишегъли» журналдин редакциядиз атай гьа сифте йикъарилай башламиш хьана. Журналдин кьилин редактор хьуниз килигна, ада кIелзавайбурулай атай кагъзар, арзаяр садахъди ийизвай. Вичин кIвалахдин юлдаширивайни ада дикъетдивди гьар са кагъз кIелун тIалабдай. Идалай гьейри, чпин дерди-бала ахъайиз адан патав кабинетдиз къведайбурун къадарни паратир. Абуру чпиз инай неинки меслятар, гьакI герек тир куьмекни жагъидайдахъ инанмиш тир.

« Мукъвал-мукъвал дишегълияр къведа, абуру лугъуда: «Чаз дерт къезилариз, квез ахъайиз ва куь меслятихъ яб акализ кIанзавай». Абуру, гьа лап чеб дидедиз хъайи чIавалай, яргъи ихтилатар ахъайиз гатIундай. Ихътин вахтунда за абуру чпиз гьи патяхъай гьагъиз тежедай месэла аватIа, гъанихъ ялиз алахъдай. Гьар юкьуз за и жуьре ихтилатриз яб гузвай. Абурухъ галаз зун хъуьренни ийизвай, шехъни, гьар садан дерт жуван рикIай ракъурзавай, кIвалахдин вахт куьтягъ хъайила, за жув шуткъунай лимон хъиз гьиссзавай», - ихтилатзава Фазуди.

Дуьньядин медениятдикай ва тарихдикай дерин чирвилер авай Фазуди рикIерив агакъдай келимаяр жагъурзавай, мисалар гъизвай. Четин декъикъайра сада-сад хвена кIанзавайди, садакай муькуьдаз даях хьана кIанзавайдахъ инанмишарзавай.

«БарбатIвилеринни мусибатдин йикъара зи патав куьмек кIанз инсанар къевезвай. КIеве гьатнавайбуруз чна дарманар, парталар, кIвализ герек къаб-къажох, маса

Дагъустандин ярж!

Фазудин юбилей... Адан 90 йис къейдийизва лагъайла, чIалахъда акъун четин я. Адан образ вахтунилай, алемдилай аслу туш. Вахтар алатунивай, ам яргъа жез ва я мадни мукъва жез, чаз маса, классикриз хас жуьре аквада. Адахъ галаз са вахтунда яшамиш хъайи ва я асиррилай къвезмайбуруз адан яратмишунрай чпиз мукъва, руьгъ ва рикI зурзурдай, гъавурда акадакьай лишанар аквада...

Фазу Гьамзатовна республикадин дишегълийрин Союздин кьиле акъвазунни дуьшуьшдай хъайи кар туш. И кIвалах четинди я, ада гзаф вахт къакъудзавай.

Амма ада и кар кваз кьурди туш, арза-ферзе авунач, вири дишегълийриз вичин патав атай тIал-квал къезилариз куьмек гайиди я.

Дишегълийрин суалар адетдинбур жедач, гзаф вахтара хсусибур жеда, ибурун гъавурда анжах дишегъли акада. Фазуди чарадан тIал вичиндай кьуна, дагъви дишегълидин ихтиярар хуьн паталди вичелай алакьдай къван вири крар кьилиз акъудзавай.

За ара-бир хияларда, гьикI ада кьимет гудайтIа дишегълийрин Союздиз къе. Заз нелай чешне къачудатIа, нихъ галаз фикиррай меслят ийидатIа ава.

За яргъал алай 99 – йис рикIел хкизва; а вахтунда дуьньядин бандитри гьужум авурла, хуьрера абуруз акси яз халкъдин гуьгьуьллу отрядар тешкилиз, душманрихъ галаз женгер тухудайла, дагъви дишегълийри чпин лап

Женщина 4/2018 Дагестана

шейэрреке тваз алахъдай. Къилинди абуру чеб са низ ятлани герекеди тирди гьиссун, абурун тлал алай меэлайриз яб гун, гзаф гьалат Ирикай ва дуьз къабул тийизвай къараррикай хуьн тир.

Гъайиф хьи, гзаф дишегълийрихъ хъсан хесетарни кIватлани, сабур эсиллагъ авач. Чи ата бубайри дидеяр, вахар, рушар хуьн чпин буржи яз гьисабзавай. Икарди дишегълидиз пакагъан йикъахъ инанмишвал, секинвал ва бахт гузвай. Гьелбетда, бахтлу дидеди бахтлу ва сагълам аяларни хада.

Алай аямдин гзаф дишегълийри, иллаки чеб-чпихъ агъунвай, кIвалахдин рекъяй виликди фенвайбуру хизанда чпин къанунар тваз алахъзава. Итимди ийизвай гьар са кар чпин гуьзчивилик кутаз кIан жезва.

Гъа икIяргъалди тир суьгъбетар ийизва, ахътин дишегълийрин фикир-хиял гуьнгунна хутан хъийиз алахъзава. И кIвалахдин нетижади зун гьамиша шадарзава.

Гзафбуру лугъуда: «Заз кIвал авач, къалинхизан гала, итимди кIвалахзавач. Чидач гьиниз фидатIа, низ арза ийидатIа», - чи кIвалахдин чIехи пай ихътин арзаяр гъилелай авун я.

Гъа кIни чи патав, куьмек кIанз, дяведин иштиракчияр, ветеранар, инвалидар къвезва. Абуру чпин веледар аялрин бахчайриз къабулун патал, кIвал къачудай кредит гудайвал куьмек гун тIалабзава.

Ихътин куьлуь, амма жувавай са къадаар сабурувал истемшизавай крари чи гзаф къуватни вахт рекъизва.

Чна жезмай къван виридаз куьмек гуз алахъзава, иллаки дишегълийриз – куьзубурузни, яшлубурузни, инвалидризни, набутризни, етимризни, къилел гъуьл алачирбурузни.

И кIвалахдикай завай лап геждалди рахаз жеда...»

хъсан къилихар къалурна, виКегъвилелди лап четин чкайра хъана, Россиядин аскерар дуьаяр ийиз, женгиниз рекъе твазвай. Гъа вахтунда зун госкомиссиядин демографиядин хилай жавабдар секретарь, Фазу Алиева – республикадин дишегълийрин Союздин векил, Такибат Магъмудова – РД-дин Госсекретарь, Хири Пирсаидова – солдатрин дидеярин комитетдин председатель, виридалай четин ва къизгъин чкайриз физ хъана. Мумкин тирни чун къиникъ? Мумкин тир, амма республикадиз четин йикъара чна солдатар руьгъламишун патал, ополченцияриз дидевилин меслятар гун, абуруз куьмек гузвай дагъви дишегълийриз рикI чан гун, жегъилриз, и ивиар экъичзавай дяведа иштиракзавай вири куьмекар гузвай.

Къейд авун лазим я, Фазу Гъамзатовнади вичин общественный кIвалахда виридалайни къилинди активди

женсоветдихъ галаз сих алакъада аваз, исятда гьикI аватIа, кIвалахун лазим тирди лугъудай.

Заз четин я дишегълийрин Советда ада авур къван крариз къимет гуз, гъакъван абур санбар я. Адалай республикадин дишегълияр цIийи идеяралди жуван хуьр, район культурадин, экономикадин рекъяй авадан хуьн патал зегъметар сад авунал желб ийиз алакъдай.

Къуй, и гафар зурба яз къун тавурай, амма эгер дуньядал Фазу Алиева хътин дишегълийри регъбервал ийизвайтIа, виринра секинвал, бул берекат ва пакагъан йикъахъ умудлу жедай!

Интизар МАМУТАЕВА,
республикадин дишегълийрин
Создин председатель

Муьгьуббат я маякдин экв
Турфанда рехь къалурзавай.
Муьгьуббат мад - са гъед я тек
Умуддин нур ракъурзавай.

ШЕКСПИР

Инсандиз хас гъиссерикай виридалайни гужлуди муьгьуббат я. Асирра вичиз манияр бахшнавай, амма вич эхирдал къван веревирд ийиз тахъанвай муьгьуббат. Са генийдивайни, са арифдардивайни лугъуз жедач, вучиз инсадиз анжах а кас, маса кас ваъ, кІан хъайиди ятІа.

Инсандин маса са гъиссикайни муьгьуббатдикай къван негъилар заз ван хъанач. Аллагъ Таалади Адамни Гъава женнетдин багъдай чукурдайла, тарцел алай вири ичер кІватІна, абур вири къве паяр авуна, какадарна, дуьньяда гъарнихъ чукурдуна эмиравуналда - «гила гъарда жуван пай жагъура». Лугъуда хъи, анжах агъзур йисалай садра дуьньядал халис муьгьуббат пайда жезвайди я.

Авайвал лугъун, гъар нивай хъайитІани дериндай, рикІин ми хъивилелди ашукъ жезни алакьдач - инални Аллагъдин патай ганвай бажарагъ лазим я. Гъар нивай хъайитІани уьмуьрлук хура рагъ аваз къекъез жедач эхир. Анжах такабурлу, уьткъем касдивай вичин муьгьуббатдин иесивал ийиз жеда, усал, кичІе касдиз чІехи гъиссерихъайни кичІе жеда. Муьгьуббат маса гудайда Ватанни маса гуда - зун и кардал са гъвелни шаклу туш. Анжах уьткъем эркекдивай муьгьуббатдиз вафалувал къалуриз жеда: ам чахлам хъиз кІеви, бевеша хъиз зериф жеда.

*Дуьнья авай мичІивиле,
КъветІек, сифте цІай хъувуна,
КІвал авачир,
Паб авачир
Вагъши инсан хуррам, шад я:
Эркекарни диши затІар
Гъафа-сафа, машгъулатар,
Векъи рикІер, векъи кинер...
Ни къада а девиррин сан?
И сирдай къил акъатнавач,
Вучиз адаз а руш хуш я,
Анжах а сад, Маса садни!*

Муьгьуббат

гъед я

Муьгьуббатдихъ зурба аламатар ава. Ахмакъдан гъиле авай туруни дуьнья дарбадагъ авуртІа, муьгьуббатдал «яракъламиш» хъанвай дишегълиди дуьнья несилрив ацІур хъийида. Анжах муьгьуббатди уьмуьр вилик тухузва. Муьгьуббатдихъ гъаф къадар манаяр ава: итимдинни дишегълидин арада жедай гъисс, диде-бубадинни веледрин арада жедай кІанивал, аялриз чпин диде-буба кІан хъун, эхирни, дуьньядал виридалайни важиблу ва паклу гъисс - хайи Ватан кІан хъун. Ихътин муьгьуббатдин жанлувилел шаклу хъун дуьз туш - ам гъакъикъиди, Тебииди тирди инсаниятдин тарихда, уьлквейрин тарихда шумудни са сеферда тестикъ хъанвайди я. А гъиссди муьгьуббатдин амай вири жуьреяр вичиз къурбанд ийиз тазвайди я.

Муьгьуббатдин жанлу гъиссери инсанрин тІварар даимлухда несилрин рикІел аламукъдайвал ийида.

Кахабросодай тир Магъмуда вичин гуьзел Муидиз бахшнавай шиирар, манияр, гъетер хъиз, къени чи рикІера куькІуьзва.

Къадим Римдин тарихда хъайи, дяведиз къарагъай лукІарин башчи къегъал Спартак вичиз кІани Валериядин капашдал къил эцигна шехънай. Валерияди муьгьуббатди ам азадвал патал женгиниз гъевеслу ийизвай. Тарихда муьгьуббат себеб яз инсан къенивилехъди дегиш хъхъай дуьшуьшар гъаф гъалтзавайди я. Ичкидиз, байгъушдиз къил янавай итимар, дишегълидал ашукъ хъана, чпин чІуру хесетрикай азад хъана чешнелу инсанриз элкъвей дуьшуьшар тІимил авач. Ахътинбуру игитвилер, обществодиз менфят авай кІвалахар къиле тухвайди я. Шекспира муьгьуббат гъиссерин шагъ, руьгъдин мелгъем я лагъайди я.

Чи йикъара, дишегълиди вич къезил авун себеб яз, муьгьуббат саки кІвачерик кутунва. Чи ата-бубайри муьгьуббатдиз гуьзел цІарар, манияр бахш авурди я эхир. Муьгьуббатди ашкъиламиш авур итимди ирид гъуьлер, ирид вацІар-дагълар, ирид къил алай аждагъанар магълуб авурдакай къисаяр гъавая тесниф авурди туш. Дишегълидин муьгьуббатдиз лайихлу хъун патал итим чан къурбанд ийиз гъазур тир.

Исятда, чи девирда, гъайиф, дишегълиди вичи-вич агъуз вегъенва. Заз абуроз лугъуз кІанзава: жуван лайихлувал кІвачерик вегъемир, муьгьуббатдилаи гуьзел, ми хъи са затІни чи уьмуьрда авайди туш.

Фазу АЛИЕВА

М. Абдуллаев

Фазу Алиева

Анатолий Шарыпован графикада

Анатолий Несторович Шарыпов Дагъустандин твар-ван авай художник я. «Дагъустандин дишегъли» журналдин редакцияда ада цувад йисалай виниз кваллахна ва и девирда ада журналдин чинар къешенг шикилралди безетмишна. Фазудин суьрет яратмишуникай, вичи хиве къазвайвал, ада гъич фикирни авурди тушир, вучиз лагъайтла ада гъамиша са хиле – маналу графикада – кваллах ийиз хъайиди я. «Ам ажайиб инсан, члехи шаир, риклиз чими, зарлу либасрал ва безекрал рикл алай дишегъли, я – и муракаб суьрет гъикл арадиз гъин? Ам зи жанр туш», – лугъуз хъана художникди.

Ингъе Ф.Алиевадин 60 йисан юбилей алукъна, чна художникдиз шаирдин шиирриз ва гъикайриз иллюстрацияр тамамарун теклифна. Гъа и члавуз А. Шарыпов Фазудин яратмишунрихъ элкъвена.

Журналда чапнавай шикилар карандашдалди, амма шаирдин рикл алай аби тавар ишлемишна, тамамарнава. Шикилар жизни зарафат кваз, эскизрин жуьреда члугунватлани, абурай гъайбатлу шаир-дишегълидин акунрин, руьгъдин, тебятдин асуллишанар ачухдиз аквазва: зерифвал, гъисслувал, къетивал.

Анатолий Несторовичалай сифте нубатда Ф. Алиевадин къаматдин къетпенвилер къалуриз алакьна: руьгъдин девлетлувал, сирлувал, назиквал. Такабурлудаказ вине къунвай, кулвал киф кватнавай къил (къилелни гъамиша назизидин шал вегънвас жед), хвал-хвал авахъзавай къелечл булушка, шумал беден...

Шарыповаз сифте нубатда Ф. Алиевадин къаматдай дишегълидин суьрет аквазва. Адан фикир Дишегълидин сирлувили, руьгъдин муракабвили, илгъамлувили желбзава.

А. Шарыпов.

Фазудикай гаф

Фазу Алиева – дагъустандин лирикадин лекья, якъин ада цавун лап къакъандиз лув гуда.

Шаир Николай ТИХОНОВ

Фазу Алиевадин шишра дерин философия, къешенг къаматар ава; дагъдин ихъуьтуьл шагъвар мукъварал къати гаруз элкъведа.

Шаир Михаил СВЕТЛОВ

Фазу Алиевадин царба-цар таржумаяр келдайла, заз акI жеда хьи, гуя зун къецил рикIив агатзава, - акъван абурарикIин михъивал ава, на лугъуди ацIарар зи рикIе авай гъиссерикай кхъенва, чан алай ва чан гъизвай. Фазудин шишрай чна келзавай хиялар, гъиссер, абурун арада авай акъулдинни рикIин садвал къалуриз алай аямдин лап тIимил шаирилай алакъзава.

Писатель Анатолий ИВАНОВ

Фазуди заз вичин муьжуьд ва къуд цIарцин шишрин цIарба-цар таржумаяр ракъурна, лугъун хьи, - жавагъирар я! За Аллагъдивай тIалабзава, заз и шишрар урус чIалаз таржума ийидайла, ана авай камаллувилин ва лирикадин михъивилин са пай къванни хуьдай къуват гун.

Шаир ва таржумачи Яков СЕРПИН

Фазу Алиевадин романри дагъустандин, вични и рекъай еке бажарагъ авай, литературада лайихлу чка къазва. Адан яратмишунри неинки дагъустандин, гъакI дуйньядин литературадани еке чка къазва. И кар адан эсерар дуйньядин са хейлин чIалариз таржума авуни субутзава.

Писатель ва критик Олег ДОБРОВОЛЬСКИЙ

Эгер заз миллион дишегълийрин арадай Фазу акунайтIа, за лугъудай: ам шаир я, адан рикIе авай вири гъиссер вилерай келлиз жеда.

Шаир Василий ФЕДОРОВ

Женщина Дагестана

5/2022

На лезгинском языке

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

**Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинадагестана.рф**

Дата выхода в свет 23.09.2022.

Формат бумаги 60 x 841/8.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0714. Тираж (3231) 324 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается
с 1957 г. Выходит на аварском, даргин-
ском, кумыкском, лакском, лезгинском,
русском, табасаранском языках один
раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ
№ ТУ05-00429 выдано Управлением
Федеральной службы по надзору в
сфере связи, информационных техно-
логий и массовых коммуникаций по
Республике Дагестан.

На обложках:

I – портрет Ф. Алиевой. Художник

Г. Пшеницына; II – портрет Ф. Алиевой.

Художник Т. Кагиров; IV – портрет

Ф. Алиевой. Художник Х. Курбанов.

В номере использованы фотоматериалы из
архива редакции.

Дуьа

Зи масан тир дуьайрикай,
Эхиримжи йисаралди:
Сагьар ийиз азаррикай,
Себег хьурай, куьрелди.
Шагьвал тавуй душманвили
Чи аялар рекьера тваз.
Хьукьван тийир, пашманвили,
Чи дидеяр йикьера тваз.
Магьрум хьана, азиатдив,
Фагьум хьувуй гьар са касди
Кьал яз диде-тлебиатдив,
Пуч тавуй, са затI хасди.
Хьсанвилихь ихтибарна,
Пешер санал кIватI хьана
Кьушар, ничхирар кIевирна,
Хуй, вири са пад хьана.
Такурай чаз чара хьана,
Вуч кьван пара йикьара
Тайцин хварахь ара хьана,
Калихь – дана, шадвал пара,
Хпехь кьугьваз, кIелни чIура.
Варцаризни пара хьана.
Тикрарун хуш туш крар заз,
Хабарар хьиз, кьецихь галай,

Алчакда хьиз шенпIяр кьаз,
Батмиш тавуй, кацихь галай.
Ракьини чаз экв гузмай кьван,
Чилел бул хьуй затIар вири.
Терг тахьурай гьич жезмай кьван,
Хьалхьас кьибни, гьуьлягь гьейри.
Кьулайбур хьуй законарни,
Ганвай кьилин гьахьвили.
Гьамиша яз хуьзвай рикIел,
КIани тирвал дидевилин.
Гьахь тирвили шадрай чи эл.
Чи дидеяриз, дуьньяд винел,
Такурай гуж и асирдин.
Дидеяриз, заз акур хьтин.
АкIаж тавуй хажалатди,
Сурун кьван, хва кучудай кье,
Кучуд тавуй хва дидеди,
Кьуй кучудрай хци диде.
Нянин кьилияй авур дуьа –
Мад мурадар авач хьи захь,
Кьуй саламат хьурай дуьнья,
Секинвал хьуй дидеярихь – чахь!

*Авар чIалай таржума авурди:
Сажидин Саидгьасанов*

ИНДЕКС ПМ828

6+

Цена свободная

4 651116 280082